

ІНСТИТУТ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ

THE EASTERN-EUROPEAN
INSTITUTE

м. Львів, 79008, вул. Тесленка, д.2; тел. 097-496-22-40
www.easterneurope.nethouse.ua; E-mail: ukrainoznavezz@ukr.net

Роман Яськів

Система тілесного і духовного гарту, як шлях досконалості воїнів - опришків.©

За рекомендацією та рецензуванням завідувача Відділу «Дослідження козацтва», заступника директора Інституту Східної Європи, доктора філософії, професора Тараса Каняндрука, доцента Відділу «Дослідження козацтва» Інституту Східної Європи Володимира Пилата.

За редакцією директора Інституту Східної Європи, завідувача Кафедрою Українознавства, доктора історичних наук, професора, академіка Академії Наук Вищої Школи України Віктора Ідзя.

Від автора

Явище опришківства на теренах Західної України є дуже не простим, адже проіснувало воно близько 500 років. А в більшості з нас і до сьогодні залишились ті нав'язливі стереотипи опришків-розбійників, які грабували, вбивали задля своєї наживи, «чесну та горду шляхту», яка з милості короля отримали наші землі та весь народ в придане, як своїх слуг та рабів.

Звичайно, що окупантам нашої землі: Речі Посполитій, Австро-Угорській імперії, а потім Московській імперії, не вигідно піднімати на поверхню цей пів тисячолітній пласт бойової культури нашого народу. І ніхто крім нас в цьому не зацікавлений та не буде висвітлювати ті героїчні подвиги, ту незламність духу та жагу свободи наших предків, які жили вільно та чесно господарювали на своїй Богом дарованій землі.

Вагомий вклад в розвиток бойової культури нашого народу вносять такі люди, як Володимир Пилат, Олександр Притула та Тарас Каляндрук. Під керівництвом Пилата Володимира я пройшов хорошу школу Бойового Гопака.

Завдяки Володимирі Степановичу, я мав честь представляти нашу школу в рядах військ спеціального призначення. Тому на основі досвіду цих двох шкіл, які дали мені можливість обрати свій напрямок життєвого шляху я хочу розібратись в такому явищі, як опришківство.

Мене цікавить, хто такі опришки, причини їхнього виникнення, якою була головна їхня функція, завдяки чому вони могли проіснувати понад пів тисячоліття, чи є в опришківстві ознаки бойової культури та чи могло опришківство бути таємним воїнським орденом?

На основі традицій та обрядів бойової культури левенців та опришків, я хочу дати життя новій системі тілесного, розумового та духовного гарту під назвою “Хорс”.

Теодор Микитин згадує польового отамана королівського війська Речі Посполитої, який зі своїм військом бродив по наших селах, для того щоб знищити бойові загони Івана Мухи (1490-1492рр.).

Поспілкувавшись з селянами він дійшов такого висновку: «Який зухвалий і впертий народ на цій Русі, коли вже діди благословляють своїх онуків на бунти і самі безбоязно на смерть ідуть. Мабуть, ще багато шляхетської крові проллється і чимало часу спливе, поки він скориться». [див.:24, ст. 138-139].

І дійсно багато шляхетської крові пролилось і сплигло чимало часу, а народ не скорився. В Карпатах і донині виростають люди горді й красиві – ніколи і ніким вони не будуть скорені і завжди залишаться вільними, як гори.

Карпатські гори приймають тільки той народ, який є сильний та гордий, вільний та незламний. Який зможе поріднитися з ними та стати одним цілим. Гори виховують і люблять сильних. Тому всі зайди, які на деякий час окупували наші гори, завжди вважались неповноцінними, гори їх не сприймали і рано чи пізно викидали на смітник історії.

А такі могутні імперії, як Річ Посполита, Австро-Угорщина, Московія канули у віки і тільки слід їхній розмитий часом, не дає нам забути як на протязі п'яти століть наші предки кров'ю вписували історію нашої землі.

Система тілесного і духовного гарту, як шлях досконалості воїнів-опришків.

Досліджуючи такий феномен, як опришківство на теренах Західної України. Я в черговий раз пересвідчуюсь, що не міг би він існувати, при чому успішно, пів тисячоліття не спираючись на традиції бойової культури.

Бойова культура народу Карпат поступово вживалась та виростала разом з ним з раннього дитинства. На шляху його розвитку та досконалості стояла цілісна система тілесного та духовного гарту, яка була вкорінена духовними провідниками цього народу. Це були ігри, забави, обрядові дійства спрямовані на вдосконалення бойових вмінь і навичок.

Як і в ті давні дохристиянські часи в Київській Русі духовною владою опікувались жерці-волхви, так і в Карпатах духовну владу творили віщуни – мудреці. Ганс Цбінден під час мандрівки по гуцульських горах згадує: «Передовсім були вони сторожами релігійних традицій, були духовними виховниками народу, що ще й сьогодні відзначається глибокою побожністю, хоча також держиться яскравих забобонів і найрізномірніших заклинань. Зберігаючи старі традиції, старалися ці ясновидці й провідники вкорінити в народі рівночасно дух миру, любові та боролися проти грубих сил, що походять від деяких поганських богів, а також від людей.» [див.:12, ст. 241]

Народні духівники - віщуни–мудреці, як і волхви є тими носіями прадавньої бойової культури, яка так непомітно для чужого ока вживалася в народ разом з їхнім способом життя, з іграми, традиціями та обрядами, танцями та забавами. Розроблена правильна система давала можливість виховувати в дітях швидкість, спритність, гнучкість. В старшому віці – витривалість, силу, і разом з тим в них плекали повагу до старших та любов до своєї землі. Свідченням цього є лист Яківа Головацького до свого приятеля. Подорожуючи по Галицькій землі він писав: «Хто би сподівався, що в таких диких горах, у такій самотності, далеко від міста, від освічених людей, у селі без школи можна зустріти стільки чемності та ще й у дитини? Хто сповнює ці молоді серця такою лагідністю і чемністю? Зробили це не школа. Це не наслідування «вищих» кіл, які у ставленні до простого народу здебільшого нелюдяні. Освіта не продерлась ще до цих гір через степи, заселені суворими чужинцями. Це збережені в горах залишки старого слов'янства, риси якого виявляються тут у звичаях і побуті. Ласкава мати викладає уже дитині віддавна утверджені віками стародавні звичаї і обряди, що колись становили віру предків, основою якої була повага до старших, зберігання родинних чеснот, людяність». [див.:12, ст. 62]

На сьогодні вже не секрет що діти найкраще засвоюють навчальний матеріал коли грають в ігри. Адже для дитини є дуже важливим, щоб все що оточує її довкола було природне, справжнє, тоді вона це сприймає і засвоює. Так само в ті давні часи виховання фізичних, розумових і духовних здібностей було виведено в систему послідовного розвитку від дитини до дорослої людини. Пройшовши всі ці етапи вони ставали справжніми воїнами – захисниками своєї землі і свого народу.

В Карпатах існував такий поділ за віковими категоріями: «хлопець», «юнак», «парубок», «легінь»

Приблизно по таких вікових категоріях і проходив фізичний вишкіл.

Ігри які розвивали фізичні навички у «хлопців» та «юнаків».

У буковинських гуцулів зазначає О. Манзяк, зустрічається цікава гра-змагання «**Пиляти дрова**». Двоє дітей повертаються одне до одного плечима, беруться за руки попід лікті й спочатку один піднімає на плечі іншого, а потім – навпаки. [див.: 21, ст. 54]

Також однією з ігор на влучність є гра «**Куля**» Суть цієї популярної на той час гри полягала в тому, що підкидаючи дерев'яну кулю, на льоту намагаються попасти в неї короткими і товстими палицями – «шаровнями» [див.:14, ст. 240].

В багатьох селах Західної України на великдень серед дітей та молоді побубтувала така гра, як «**Довга лоза**». Грають хлопці ставши один від одного на відстані 2-3 кроків, бігають вздовж вулиці паралельно один одному. Крайній піднімається і біжить, перескакуючи через кожного, і за крайнім лягає. За ним біжить другий, і за ним наступний і т. д. Деякі, граючи в «Довгу лозу», не лягають, а зупиняються, зігнувшись в поясниці. Така гра називається ще «Скраколь», але само собою розуміється, що перескакувати через стоячого, хоча й зігнутого, набагато важче. [див.:14, ст. 241]

Надзвичайно цікаву гру гуцульських хлопців описує Р. Кайндль: «У великодні свята хлопці розважаються грою, яку вони називають «гамбас». Вона полягає в тому, що хлопці вишиковуються в довгий ланцюг, кожен член якого має завдання, не зважаючи на найшвидші рухи, не виступити з ряду. Ватажок з легким ціпком, або скрученою хустиною біжить швидко то вправо, то вліво так, що майже не можливо слідувати за ним, не покидаючи ряду. Того хто виступив з нього, ватажок намагається вдарити, якщо йому це вдається, весь стрій розпускається, щоб за поданим знаком знову приступити до гри». [див.: 14, ст. 242-243]

Ця гра виховує у дітей дисципліну, відчуття дистанції, координацію рухів та ритму.

В Карпатах у селі Спас Косівського району Івано-Франківської області збереглася до наших днів цікава військова гра «Війна козаків з турками» граються в неї хлопці переважно в сезон купання на річці. Вони діляться на дві рівні групи – «козаків» і «турків». Команди розташовуються на протилежних берегах ставка або річки, які стають «Чорним морем». «Козаки», пірнувши під воду, повинні три рази непоміченими доплисти на «Турецький» берег, «турки» ж також, пірнаючи під водою, повинні спіймати «козаків» за руки чи ноги. Зловлені «козаки» стають «турками-яничарами» і також повинні ловити «козаків». Останній «козак», якого не спіймали, стає «кошовим» і йому надається право вибирати найкращих плавців для продовження гри. І якщо вони під проводом «кошового» пройдуть під водою три рази усі не впійманими, тоді «кошовий» стає «гетьманом». За його наказом «турки» повинні покинути «Чорне море» і сховатися в корчі, де «козаки» повинні кожному «дати під хвіст солі» - посипати піском. [див.: 14, ст. 244]

Якщо проаналізувати цю гру з фізичного розвитку дитини, то вона тренує витривалість методом затримки дихання під водою, а також орієнтування в несприятливих умовах. З іншого боку вона має виховний характер і виховує у дітей якості лідера, керівника. Ставши «кошовим» він вибирає собі своє військо, за яке несе відповідальність, а вибір правильної тактики та стратегії, дає йому можливість стати «гетьманом». Отже ігри саме такого характеру виховували у дітей відповідальність та організаторські здібності.

Гнат Хоткевич описує, що серед дітей значне місце мали ігри в опришки. За отамана вибирали тільки найдосвідченішого хлопця, котрий знав всі опришківські звичаї, які вдома при розповідях передавали дорослі.

Такі ігри готували дітей до дорослого життя, де за свої дії та вчинки потрібно було нести відповідальність. Але на цьому їхній шлях досконалості не закінчувався, адже переступаючи поріг юності, їх чекали ще важчі випробовування та навчання.

Вправи-змагання для «парубків»

Перейшовши у вікову категорію «парубків» вправи-змагання набували більш серйозного характеру. В цій віковій групі акцентували увагу на розвиток сили, витривалості психофізичних якостей. Тренувально-змагальні вправи зі зброєю були основою вишколу для «парубків».

У Карпатах серед парубків поширеними були змагання у метанні топірців, коли на гілці дерева зазначалися пагони, які треба було зрубати на льоту. Були також змагання на хоробрість. Один хлопець ставив руку на колоду, а інший бив по колоді топірцем, так, щоб лезо топірця ввійшло у колоду на декілька міліметрів від пальців. Вигравав той, хто не відсмикував руки. А ще були змагання з метання ножів-чепеликів, боротьба, бої навкулачки, стрільба з луків, метання каменів. [див.: 14, ст. 243]

Одним із прикладів того що діти змалку за допомогою ігор та забав виконували вправи на влучність за допомогою метання каменю, говорить легенда «Про Пинтю-капітана»: «Одного разу, коли Пинтя гнав ягнята на пашу, над'їхав пан.

- Помалу, панночку, бо ще мені ягня задавите, - гойкнув малий Пинтя.

- Як ти, смолошу, смієш пану розказувати? – розсердевся пан і упиріщив нагайкою малого.

А Пинтя, не довго думаючи, вхопив камінь – і в пана. Поцілів у голову – пан лиш звернувся з коня. Як увидів Пинтя, що пан мертвий, зі страху втік у ліси...». [див.: 11, ст. 116]

Проводячи аналіз цієї легенди, можна дійти висновку, що дійсно такі вправи мали не останнє місце у бойовій виучці підростаючого покоління. Адже щоб поцілити в голову і вбити дорослу людину, яка сидить на коні, потрібен не аби який навик з влучності (вверху наводився приклад гри «Куля»). А також береться до уваги вага каменя та швидкість і сила з якою його кидав юнак.

Доволі цікаві у гуцулів були силові вправи-змагання. Наприклад, двоє парубків ставали один навпроти одного і опускали свої топірці обушком до низу мало не до землі. Потім схрещували топірці біля обушків і, долаючи опір супротивника, намагалися по дузі вбік підняти свій топірець догори аж до рівня голови (за домовленістю це змагання могло доповнюватися захватом топірця однією, або обома руками). В іншому варіанті учасники поєдинку, навпаки, спочатку схрещували свої сокири над головами, а потім намагалися прихилити зброю суперника до землі. [див.: 22, ст. 154]

Не вмюючи підкидати і ловити бартки (топірця), сильно і влучно кидати їх у ціль тощо, свого часу жоден хлопець у Карпатах не мав шансу називатися справжнім парубком. Отож молоді гуцули і бойки постійно тренувалися, влаштовуючи для цього змагання та ігри. Кидаючи з різних відстаней топірець у дерево, вони могли зрубати з гілки намічений пагінець. У гуцулів особливо цінувалося вміння метати топірець «зісподу», коли гравець стоїть, спершись на обух, а потім одним невловимим рухом долоні підкидає топірець, перехоплює у повітрі за низ держака і блискавично посилає у ціль. Доволі часто гуцули змагалися у грі «Забивання топірця» або «Забивання сокири»: «Майже кожен гуцул вважає для себе справою честі взяти участь у цих змаганнях. На висоті двох метрів прибивають до стовбура дерева дощечку із зображенням «генерала» - умовні фігури у військовому мундирі. З відстані 15-20 метрів гуцули стараються традиційними сокирами «вбити» (тобто попасти в голову)

«генерала» або хоч би зачепити дощечку. При цьому діти користуються дерев'яними сокирами, а дорослі металевими». [див.:22, ст. 152]

Посвята в «Легіні»

Ознакою зрілості у парубків був перехід у старшу вікову групу «легінь». Це слово і цей статус мали важливе значення для кожного парубка. Це не був просто перехід з однієї вікової групи в іншу. Це був іспит, підсумок всього періоду вікового розвитку, який проходив в іграх, забавах, вправах-змагання. Кандидати в «легіні» повинні були продемонструвати всі свої вміння та навички в бойовій підготовці.

В мемуарах та в історичних документах зустрічаємо чимало цікавих описів того, як гірський юнак «складав екзамени» мужності, безстрашності, вміння володіти зброєю. В багатьох селах це робилось так. Біля села збиралася громада. Найбільш досвідченіший у володінні топірцем відраховував кроками віддаль і вказував, яку гілку ново свячений легінь мав відтяти зручним ударом топірця. Коли влучний помах топірця обтинав гілку, громада радісно вигукувала: «по-опришківському», «по-молодецькому», деколи - «по-козацькому». Такого юнака вважали за дорослого легіня.

Існував другий досить цікавий «екзамен посвячення» юнака на зрілого легеня. Це називалось «підостриження хлопця». Хлопець ставав на майданчику, упершись плечима у стовп або дерево. Його довге волосся збирали в один звій і кінець прибивали клином до дерева. Напроти нього на деякій віддалі ставав чоловік, який вмів добре кидати топірцем. Він вправно перед самими очима юнака вимахував топірцем, потім блискавично кидав його в дерево. Топірець відтинав хлопцеві волосся, прибите до дерева. Таке «посвячення» вимагало, по-перше, вміння володіти зброєю того, хто кидав топірець, а по-друге, холонокровності та безстрашності екзаменованого. «таким чином виявлена мужність, - зазначає один мемуарист, - патентувала нового парубка на ставного товариша гірських подорожей і нападів, майбутнього доброго опришка, яким мріяв стати кожний з них». [див.: 6, ст. 236-237]

Цікавий обряд зберігався на Закарпатті до ХХ ст., - відсікання коси: «після церковного вінчання розпочиналися танці, під час яких молодій обтинали косу. Родичі молодого прив'язували кінець коси до гвіздка, вбитого в стіну. Молодий серед танцю повинен був виявити таку спритність, щоб єдиним ударом топірця повністю відрубати косу. Після цього родичі молодого приймали хлопця до свого роду».

Наскільки складним було це завдання свідчить той факт, що коли в Європі у XVII-XVIII століттях страчували англійських чи французьких аристократів, від них вимагали перед тим, як класти голову на плаху, знімати свої напудрені перуки, оскільки меч та сокира ката не могли перерубати туго заплетених кісок на потилиці, якими закінчувались ці перуки, в результаті чого, доводилось рубати декілька разів, що викликало великі страждання страчених. А тут рубати доводилось в русі, в танці та й коса не лежала на пласі, а колихалась у повітрі, та й топірець був набагато меншим і легшим ніж дворучний меч або важка катівська сокира. Тому хлопець з гір з дитинства готувався до проходження цього важливого обряду, тренуючись на прив'язаних до дерева грубих линвах. [див.: 14, ст. 212-213]

Після цього, як парубок успішно проходив всі дані йому випробовування, наступав важливий момент ініціації тобто посвяти парубка в легіні. Одним із елементів обряду посвячення був танець «Аркан». Перекази свідчать, що вперше гуцульський танець «Аркан» виконали витязі, які зійшли з гір.

У «Календарі гуцульським» за 1937 р. надруковано розповідь 94 – річного Матія Зеленчука, який походив з роду Иванкових і народився 1843 р. в Криворівні. Його хата стояла

на відлюддю, гостями бували лише опришки, мисливці і літувальники на полонинах. Він їм був рад. Він так говорив про опришків: «Єк би не було опришків, той нас гуцулів таких би нибуло, ек ми є сегодне. Від них маємо всі звичеї. Від них наша убиря-ношя. Від них усі співанки, музика, від них данці. Від них походить уся примудра мода, то є усі винаходи. Від них наш гонір і честь. Бо такий чьоловік, що давними чесами сидів коло коров і телет ни мав часу, ані охоти тото все вигадувати, видумувати, шо си у нас прахтикует. Та де?

А опришки були ек перелетні птахє, слобідні, перелітали світ. Здибувалиси на войнах из людьми, на мандрівці, гонорові, слобідні, пишні...ує від них».

В деяких місцях для переходу до нової якості – «легіня» - дорослому хлопцеві треба було пройти випробовування: зустрітися на полонині з диким звіром і перемогти його. [див.: 20, ст. 21]

Після такої посвяти «легінь» отримував право носити бартку, широкий пояс черес, танцювати «Аркан».

Наступною школою вишколу для «легінів» була полонина, де вони літом випасали худобу. На перший погляд в цьому немає нічого надзвичайного. Але якщо заглибитись в цей процес стає зрозумілим наскільки грамотно і професійно створена система підготовки воїнів Карпатськими мудрецами. Життя на полонині дуже не просте і потребує хорошої фізичної підготовки, сили волі, психологічної стійкості, адже близько п'яти місяців пастухи перебували високо в горах.....Полонина була свого роду заключним етапом школи майбутніх воїнів – опришків.

У слов'янського населення Карпат і Балканського півострова пастухи завжди були озброєні і постійно вправлялися у мистецтві боротьби з диким звіром. На думку В. Холодної, у верховинців Карпат у XVII ст. організація літнього випасу містила в собі елементи чоловічого військово-обрядового посвячення: «Гірські пастухи в Карпатах були тісно пов'язані з «опришками» і брали активну участь в їхніх наскоках...». [див.: 20, ст. 22]

Гнат Хоткевич зазначає, що найкращі хлопці усі були в полонинах.

У гуцулів головний пастух на полонині називався «ватаг», він підбирав у пастухи хлопців, які відзначалися твердістю характеру, гідністю, моральною поведінкою і чесністю, що відповідало набору ознак, що їх визначав звичай. [див.: 20, ст. 21-22]

Вся ця загальна система підготовки тілесного та духовного гарту народжувала воїнів-оборонців своєї землі. Які в мирний час обробляли землю, випасали худобу, виховували своїх дітей, піклувались про сім'ю. А коли на їхню землю вторгався ворог, вони мужньо ставали до священної борні за свій народ.

Такий час нажаль присунувся і на землі Західної України.

Багата Галицька земля, як і інші простори Західної України, була ласим шматком для ненаситної польської шляхти. Після остаточного загарбання Галичини феодальною Польщею в кінці XIV ст. сюди ринула шляхта з Великої Польщі і Мазовії. [див.:5, ст. 30].

Основною метою шляхти було зведення вільного народу Західних земель, до рабського становища, перетворення його в покірливу масу, за допомогою якої можна було набивати свої скарбниці. Також звичайним явищем для шляхти були покарання і навіть масові вбивства.

Шляхта вважала русин (так називали тоді населення Західної України) підло народженими в їхніх очах це не були люди, а холопи, піддані, хробаки, робоча сила. Також русини не мали жодних прав і перед державною владою, адже в цей час вся судова документація велась виключно польською і латинськими мовами, не зрозумілими для них. А присяга на суді «підлорозженого» не мала жодної ваги перед присягою шляхтича.

Таким чином був утворений причинно-наслідковий зв'язок. Порушення суспільної справедливості, призвело до утворення воїнського ордену. Завданням якого було відновити цей природний баланс.

Отже стає зрозумілим, що такий феномен, як «опришківство виник не безпідставно і мав на це вагомі причини».

Дух вільного воїна гір – опришка, заповнив усі гори і доли, ним були переповнені дитячі серця, дівочі почуття, він був усюди і у кожному.

Так само, як козак, що родився в степах, не знав пана звіку, так само і гуцул, який родився в Карпатах, не знав і не хотів знати “пана” над собою. Він ненавидів усією душею, усім своїм еством панів та всяких зайд, які хотіли заповнити його гори. Гори в яких завжди витав дух вольности.

У кожній сім'ї малі діти зростали на розповідях про опришків, про їхні мужні і доблесні вчинки, про те, як вони боролись за справедливість, гідність та волю свого народу. У Теодора Микитина є згадка, як один пан вихвалявся, що потрібно знищувати всіх і навіть дітей, бо вони вже заражені бунтом і в майбутньому з них теж вирости б бунтарі.

В народі стало звичаєм, що кожен майже молодий парубок ішов на якийсь час в опришки. Після такого випробовування юнак вважався зрілим і навіть міг гідно посватати дівчину, яка запитувала у батьків про нареченого: «а чи вміє володіти топірцем, і чи був в опришках?». У XVII – XIX ст. ледве чи можна було знайти гуцула, який би «не коштував замолоду опришківського хліба». Іван Вагилевич не випадково писав, що Карпати – «стародавня школа рицарської молоді» [див.: 6, ст. 237].

М. Білоус стверджує: «що симпатія народу... була на стороні опришків, і дівчата найскоріше любили таких молодців-легінів, котрі були в опришках».

Воїнський орден “Опришки”.

В залежності від територіальних частин Західної України, народ по різному називав своїх захисників і оборонців. На Лемківщині їх називали «збійники», «шугаї» на Закарпатті «бескидники», в угорській стороні «толваями», «батярами», «списаками». Самі ж себе вони називали «чорними хлопцями». В судових документах є назви опришків: «списаки», «толваї», «батяри»; є й інші: «розбійники», «гайдуки», борці. [див.: 14, ст. 113].

Львівський професор Садок Баронч стверджує, що на Русі опришків називають «левенцями» [див.: 15, ст. 258].

Левенці діяли в Галичині, на Поділлі, на Буковині і боролися з польськими, молдавськими і мадярськими окупантами. [див.: 15, ст. 259].

Тарас Каляндрук стверджує, що ця назва є давня і що саме левенці були тими таємничими «подільськими козаками», які ще 1339 року допомагали литовському князю Ольгерду заволодіти Поділлям. Їхня назва походить від того, що зберегли в себе давнє таємне вчення про боротьбу Ярслева (Білобога) і Чорнобога та обряди на честь перемоги над Чорнобогом. Саме ритуальне визволення Сонця було основним обрядом, після якого парубки у цій місцевості переводилися у військовий стан. [див.: 15, ст. 259]. А зачіска молодого воїна, що пройшов ініціацію називалась – *Левержет*, що в давньоукраїнській мові означало народження, *ржество* – Різдво. [див.: 15, ст. 258].

Тому не випадковим є те, що саме на Поділлі, в Медоборах, у місцях діяльності левенців знайдені великі дохристиянські культові комплекси, з яких найвідомішим є язичницьке капище на горі Богит, коло Збруча, де стояв Світовид, на горі Борець та багато інших. [див.: 15, ст. 260].

Козаки, як розповідають перекази, вважали левенців за великих воїнів і характерників, що могли відвертати стріли, боролися з татарами і не боялися виходити на бій проти кількісно більшого війська ворога. [див.: 15, ст. 262].

Під час визвольної війни левенці надавали активну допомогу армії Богдана Хмельницького. Вони базувалися в лісах Медоборів, на Поділлі, що давало їм змогу, використовуючи прикордонну місцевість, діяти то в Польщі, то в Молдавії. При чому на цих територіях вони завжди діяли спільно з карпатськими опришками. Так, левенці за допомогою карпатських опришків 1648 року підняли антифеодальне повстання в Молдавії. Розмах цього повстання очолюваного Григорієм Угерницьким, Микитою Горбачиком, Лесем Березовським та іншими отаманами був настільки могутнім, що сам господар Василь Лупул готувався утікати в сусідню Польщу. Саме левенці склали ядро найбільш боєздатного в армії Хмельницького Брацлавського полку, який очолював знаменитий полковник Данило Нечай. [див.: 15, ст. 263].

А ось що до терміну «опришки» то на сьогоднішній день немає єдиного визначення. Різні вчені, дослідники трактують його по-своєму. А. Петрушевич шукає етимологію в українській мові у словах «опріч» («крім», «осторонь») і «опрічний» («окремий», «відокремлений»). Він пояснює це тим, що опришки були вигнанцями, які пішли геть зі своєї батьківщини. З такими висновками важко погодитись. По-перше вони не могли піти зі своєї батьківщини, бо це була їхня земля, їхній народ, їхні сім'ї. По-друге, якщо б допустити цю гіпотезу і представити собі, що опришки були вигнанцями і пішли геть зі своєї батьківщини, то хто тоді боровся проти шляхти та відстоював права свого народу?

Але з іншого боку з А. Петрушевичем можна погодитись, якщо розглядати його гіпотезу під іншим кутом призми. Українські слова «опріч» («крім», «осторонь») і «опрічний» («окремий», «відокремлений»). Можуть свідчити тому, що це був закритий, таємний воїнський орден зі

своєю чіткою структурою, субординацією, суворим відбором та обрядом посвячення. Такі ордени завжди тримались осторонь від чужого ока.

Військові таємні товариства, зазначає Т. Каляндрук, мають свої коріння у давніх таємних союзах молодих воїнів, які з правіків відомі в арійському суспільстві. У глибоку давнину в кожному племені існували чоловічі і юнацькі ініціативні т.зв. «звірині» союзи. Вони мали свої міфи, ритуали і особливий комплекс езотеричних знань. У цих товариствах існувала своя система влади, незалежна від суспільства, закриті для не посвячених ритуали і обряди, багато з яких мають архаїчне походження.

Саме з цих товариств беруть початки опришки, гайдамаки, колії, левенці та інші військові товариства, які діяли в Україні, мали свою ідеологію, обряди й ритуали.

Опришки були нічим іншим, як таємними організаціями народної самооборони від різних зайд і окупантів. Історичні джерела підтверджують, що опришки займалися охороною своїх районів від татар, часто завдаючи їм дошкульних поразок. Ян Собеський після битви під Хотином 1673 року писав, що, коли рештки розбитої турецько-татарської армії намагались переправитись через Дунай, то селяни й опришки, зібравшись біля Хребтовича у великих горах, з усіх боків оточили їх і на голову розбили, так, що жоден завойовник не вийшов, хоч було їх приблизно біля чотирьох і в усякому випадку не менше трьох тисяч. [див.: 15, ст. 154].

Ще один факт того, що опришківство було таємним війським орденом свідчить розмова опришка з селянином: «Ви – не грамотні, а ми – грамотні, кажемо, аби-сте пам'ятали: таке прийде, що всі будете мати всього досхочу. Але тепер це не може бути через те, що мало вчених є на світі. Ніхто вам не допомагає, бо за бідного ніхто не стоїть. А я такий, що посвятився на це.» [див.: 11, ст. 264].

Ознакою будь якого ордену є таємничість, випробувальні іспити та посвята. Отже не дивно, що потрапляли в цей орден тільки найкращі, які добре засвоїли всю науку воїнського вишколу. Кандидати в опришки проходили суворий відбір. В народних переказах збереглися свідчення того, як отамани опришків приймали в свої загони новобранців.

Одним із іспитів легія, який хотів стати опришком, полягав у тому, що кандидат повинен був високо підстрибнути, пострілом пістолета знести верхівку деревця, а барткою в іншій руці знести верхівку іншого деревця – і все це водночас, в одному стрибку. Деколи змагалися за те, щоб відрубати найвищу гілку або зрубати найбільше гілок за один стрибок. [див.: 22, ст. 154].

Знаменитий ватажок опришків Олекса Довбуш завжди мав попередню розмову з новобранцем, дізнавався про його життя і, лише добре вивчивши людину, брав її у загін. Про це розповідав у 1740 р. опришок Василь Мельник. [див.: 9, ст. 79].

Про те, як Довбуш перевіряв мужність побратимів, говорять народні перекази. Перед тим, як прийняти когось до загону, Довбуш давав кілька завдань на випробовування сміливості, рішучості, витримки тощо. Пропонував наприклад, покласти руку на дубовий пень і, замахнувшись топором, вдавав, що хоче відтяти руку. Хто відсмикнув руку, того Довбуш відганяв, а хто витримував іспит, залишався спокійним, того приймали.

Або інше випробовування. Через глибокий і стрімкий яр гірського потоку Довбуш перекидав довгу смереку і пропонував новобранцям перейти по ній на інший бік. Впасти зі смереки у глибоке провалля – значить загинути, вагатись – виявитись боягузом. І лише тих, хто сміливо і спритно переходив по смереці на протилежний бік яру, Довбуш брав до свого загону. Так, у романтичній і водночас небезпечній грі зі смертю, підбирав собі ватажок бійців. [див.: 6, ст. 99-100].

Довбуш не хоч кого брав до себе. Брав лише надійних. А як узнати, хто який? Довбуш давав хлопцям випробовування. Спершу випробовували силу. Треба було підняти колоду від землі.

А вона така, що чоловік її не обійме. Хто підніме один її кінець, тих довбуш відбирав, а хто ні – тим казав:

-Ідіть та газдуйте! [див.: 11, ст. 157-158].

І таких проб було у Довбуша дванадцять. Не дивно, що мало хто зміг витримати. Зате, хто вже витримав, то був легінь! Та кожного як прийняв, то благословляв Довбуш своєю правою рукою, і від того ставав легінь у десять разів дужчий, як був. Та ще робив Довбуш, що були у нього всякі ремісники, які б самі робили і кріси, й пістолі, й ножі на такі бартки сталеві, що ними можна було каміння тесати, от як ми тепер дерево тешемо. А Іван Рахівський мав крицяну бартку, що нею міг рубати залізо, як папір. [див.: 11, ст. 209].

Мирон Штолюк, як попередні ватажки галицьких опришків, приймав у загін найбільш сміливих, тих, хто витримував випробовування. Наприклад, він брав з ватри жарину і клав новобранцеві на руки. Останній повинен був тримати її до погашення, не рухаючи рукою. Хто не витримував такої перевірки, не зараховувався у загін. [див.: 6, ст. 204].

Потрапити до загону опришків було нелегко. Галицькі опришки різними методами випробовували тих, що йшли в загін. На Покутті ватажок відбирав у загін найбільш сміливих, сильних, вправних, які могли застрелити пістолем орла під час льоту або відтяти топірцем намічену гілку дерева.

На Лемківщині новоприбулий мусив пройти також "перше хрещення": опришок мусив, як олень, стрибнути через річку і не через абияку, а тільки через Дунаєць. Треба було вистояти на сторожі цілу добу під час найгіршої негоди або пройти вночі крізь найгустіший ліс, щоб принести вістку від іншої ватаги, чи доставити з села харчі для загону. [див.: 8, ст. 185].

Після цього, як кандидати в опришки пройшли випробовування і були схвалені ватажком, наступав момент ініціації. Опришки складали присягу на вірність ватажкові, своїм побратимам, а ватажок в свою чергу давав присягу своїм побратимам на вірність того, що не залишить їх в біді і буде про них дбати, як батько.

Є згадка, як опришки присягали на великий Довбушевий топір і рушницю: «Я присягаю на цей топір вам, дєдику (так називали Довбуша. – В.Г.), і вам легіні-братики. Нікого ніколи не викажу, хоч би мене мучили, четвертували і палили в панській катівні. А коли б не дотримав присяги – хай мене не мине цей топір і ця опришківська зброя на землі і під землею».

Порушення присяги, зрада товаришів суворо каралася. Зрадника страчували гострим Довбушевим топором. [див.: 6, ст. 100].

Починаючи з XVI ст., у судових актах зустрічаються згадки про присягу опришків. Так, Ян Ляцький і Вавжинець "присяглися між собою, що жоден не буде розповідати про другого, хоч би їх на порох мали спалити". Опришкові Андрію Пилип'яку, коли він вступив у загін Довбуша, наказано було "присягти на стрільбу, що не покине своїх побратимів" та ін.

Присяга на пістолі залишалась між опришками "найважливішою запорукою і кожний з їх керівників і товаришів таку присягу складав та найсвятіше додержував". Не тільки опришки, але й сільські побратими, в тому числі жінки й дівчата, присягали, що не зраджуватимуть опришків. Присяга була священною, її ніхто не міг порушити. В одній із пісень розповідається, що дівчина змушена до кінця зберігати тайну, яку їй довірив коханий опришок, бо присягла на пістолі:

Закувала ми зозуля, та на перелет і,
Присягала дівчинонька та на пістолеті,
Присягала, присягала, гадочку гадала:
Щоби того пістолятко куля розірвала,
Та що я так молоденька на нім присягала. [див.: 8, ст. 185-186].

Закувала зозуленька, голосок полетів,
Присягали легіники та й на пістолеті.
Присягали, присягали, коли мали раду,
Що ніхто з них товариству неізробить зраду. [див.: 11, ст. 73].

Після проведення обряду посвяти, новоприйнятий опришок вступав в рівні права з бувалими опришками.

На чолі опришківського загону стояв отаман, ватажок. Товариство називало його батьком, це є свідченням великої поваги, якою користувався керівник загону. Також називали старшим, капітаном. Ватажком міг стати тільки мужній, витривалий, фізично розвинутий, досвідчений у боротьбі товариш. К. Войціцький дав такий опис зовнішнього вигляду ватажка (середини ХІХ ст.): «Великого росту, з довгим кучерявим волоссям; мускуляста шия, широкі груди велика рука справляли враження, що міг би задушити найбільшого ведмеда. З-під густих брів ясніли блискучі очі, в яких променіла суворість». [див.: 6, ст. 223].

Збереглися описи отамана опришків Штолюка. Він був плечистий, здоровий, жвавий і веселий. За спиною носив рушницю, за поясом держав чотири пістолі і порохівницю з рога, в руках тримав сталевий топірець. Був дуже сильним. Переказують, що, перебуваючи у в'язниці, він так демонстрував свою силу: казав вартовому ставати на руку і піднімав його на долоні. [див.: 6, ст. 205].

Коли гинув ватажок, його місце заступав один з товаришів, що мав досвід, користувався авторитетом. [див.: 6, ст. 222].

Якщо уважно проаналізувати легенди та перекази про ватажків опришків, майже в кожній ми зустрічаємо старого сивого діда з бородою довгою і білою, як молоко. І такий дід передає свої знання, навчає, готує одних з найкращих легінів, щоб вони могли стати справжніми ватажками, очолити свої загони і дати гідну відсіч ворогу. Якщо взяти до уваги діяльність ватажків. Ми спостерігаємо, якою силою кмітливістю, мужністю вони відзначалися.

Їхні організаторські здібності, стратегія ведення бою, тактичні дії в умовах ночі, доводять, що вони пройшли не аби яку школу. Опришківську тактику ведення бою на сьогоднішній день можна сміло порівнювати з тактикою загонів спеціального призначення, які проводять диверсійні операції в тилу супротивника. Карпати були домом для опришків, але тимчасово окуповані чужинцями, тому їхні дії можна вважати, як дії в тилу свого супротивника, хоч і на рідній землі.

Так, як для козаків-характерників наставниками були волхви, так і для ватажків-опришків вчителями стали віщуни-мудреці. Це підтверджує ряд легенд. Одна із таких про ватажка опришків Пинтя.

Тоді, як Пинтя поцілив каменем пана в голову і вбив його, злякавшись, він втік в ліси. «Ішов через темні хащі три дні і увидів на одній поляні хижку. Зайшов до хижки, а там сидить дідо сивий, борода йу нього мало не до землі.

- Добрий вечір, дідику, - поклонився Пинтя.

- Добрий вечір, синку, - каже дідо. – Як ти сюди потрапив? Тут такі темні ліси, що лише звірі ходять.

Пинтя розповів, що з ним сталося. Дідові дуже полюбилося, що такий молодий хлопець, а вже пана убив. Полюбилося йому, що малий не боявся ходити хащами. Каже дідо:

- Я – опришок. Чи підеш до мене в науку?

- Піду.

І малий Пинтя залишився у діда. Ав нього було ще сорок легінів, той дідо був за старшого. Він уже не мав сили ходити на розбій, лише давав команду іншим і придивлявся, кого би за себе поставити капітаном над легінями.

Пройшло три роки. Дідо увидів, що Пинтя розумний, добре стріляє, скоро бігає. «Буде з нього капітан», - подумав дідо. Коли був лише Пинтя в хижці, каже йому дідо:

- Ходи зі мною до комори!

Пинтя подумав, що дідо хоче йому показати, які скарби у коморі. А дідо каже:

- Роздягайся! Я тебе вимащу такою мастю, що станеш від неї сильний і куля тебе не братиме. Будеш капітаном над моїми хлопцями.

Узяв дідо чорної масти і вимастив Пинтю від голови до п'ят. Лише під лівим плечем лишив клаптик білого тіла:

-Вічно ніхто не живе, той тобі треба лишити місце для рани, через яку вийде душа із тіла.

І почала у Пинті рости сила. А дідо прикликав хлопців і каже:

-Пинтьові уже вісімнадцять років. Є у нього сміливість і сила, тому буде він замість мене вам за капітана, бо мені вже час умирати. Покляніться йому на вірність!

Подав дідо золотий топір і золоту пістолу. На тій зброї поклялися хлопці, що будуть вірно служити Пинті, слухатися його і що ніколи не зрадять. Пинтя поклявся їм, що буде всюди за них думати, на добрі діла водити». [див.: 11, ст. 116-117].

Багато також існує легенд і про славного ватажка опришків Олексу Довбуша, де він отримує знання від діда.

Молодий Довбуш не хотів віддавати пану своїх ягнят, які той розпорядився забрати. І коли Довбуш категорично відмовився гнати ягнята до панського двору, пан замахнувся, щоб вперіщити Довбуша нагаєм. Довбуш блокуючи панський удар палицею розбив йому носа. У пана потемніло в очах, а коли він прийшов до тям Довбуша вже не було. Він втік з дому і блукав темними лісами не знаючи, що чинити. Додому не смів повернути, а в лісах що буде з ним зимою? Раз увидів одну колибу, запрятану поміж густими деревами. Зайшов і найшов там старого діда. Дідо зрадувався молодому хлопцеві, почав його звідувати, звідки прийшов. Як Довбуш розповів свою історію, не пустив його дідо далі, а залишив біля себе.

І вивчив його той дід на опришка, бо сам був колись одним з найславніших опришків.

Старий дідо, котрий учив Довбуша, вимастив його тіло якоюсь мастю, що його ні куля, ні шабля не брали.[див.: 11, ст. 154].

Аналогічна легенда розповідає, якою великою силою наділив дід Довбуша. «...Олекса підійшов до берези ~ і зігнув її! Подякував старому фاینенько і вирішив не вертатися вже до панської служби, а залишитися в діда. Той жив у старезній колибі, схованій поміж густих дерев. Там прожив Довбуш три роки, і той дід навчив хлопця всього, що знав, а потім благословив і сказав на прощання: «Будеш мати силу велику, будеш мати мудрість і невразливість від шаблі та кулі. Але пам'ятай, що не мусиш ти піднімати зброю проти побратимів і не мусиш проливати кров при світлі сонця, бо ясне сонце не любить крові. Силу свою використовуй тільки для добрих справ». [див.: 10, ст. 213].

Дуже цікавим є той момент, що в одній із пісень оспівується, період коли Довбуш ватажував завжди радився з дідом, в якого пізнавав науку.

«...Аж раз Довбуш із легінями в Буковець виходить,
А ід нему дідок-віщун старенький приходить,
Пізнав Довбуш старенького, гостить та вітає,
А старенький подякував та й відповідає:

«Слухай, синку, що я буду тобі говорити,
Маєш гонор, маєш славу, вічно будеш жити,
Лиш на чужі жінки, синку, ти не задивляйся,
Чужа жінка тебе зрадить, а кров не водиця,
Людську кровцю проливати, синку, не годиться».
Та й від тоді часто Довбуш з дідом зустрічався,
Куди іти, що робити – завжди запитався.
І не знати, не відати, довго б так тривало,
Але осені одної дідика не стало.
Помер вішун а сам Довбуш за дідиком сумує,
Нема кому порадити...» [див.: 11, ст. 148].

Отже такі діди-вішуні, відігравали важливу роль в воїнських таємних орденах, вони були тими мудрецами- старійшинами, які приймали важливі рішення для відновлення суспільної справедливості. А опришки виступали, як судова влада народу та виконували присуд.

З давніх-давен існували в Україні так звані «копні», тобто громадські суди. Такі суди користувалися не лише великим авторитетом і владою в громаді, їхня юрисдикція поширювалась і на шляхту. Були випадки, коли копними судами виносилися смертні вирокі навіть шляхтичам. Звичайно, в умовах чужоземної окупації шляхтичі-зайди не хотіли визнавати прав цих судів над собою. У таких випадках громада зверталася по допомогу до народної самооборони – опришків, гайдамаків, козаків, котрі виконували присуд громади, виконуючи таким чином функції народних судів. Опришки чи гайдамаки виконували функції як військової самооборони, так і таємної судової влади, карали ненависних селянам панів. [див.: 15, ст. 155-156].

Ще одна легенда свідчить про те, як Шугай отримав силу та став ватажком опришків.

Коли тікав Шугай із війська, то заблудився в лісах. Довго блукав, а дорогу знайти не може. Вже й охляв, а не бачить. Так приблудився Шугай під Чорногору, де опришки поховали Олексу Довбуша. На Чорногорі здибав Микола криницю. Почав пити – солена вода.

- Що за біда: у криниці вода солена, - каже Микола сам до себе.

- А ти не чудуйся: то не вода в криниці, а сльози народу, - з такими словами підійшов до Шугая якийсь старий дідок з бородою, як молоко, з головою, якби сніг обсипав.

Не простий то був дідок – чарівник. Він розумів голоси птахів, розумівся на всяких травах.

- Непроста це криниця – опришківська, - каже дідок. – доки є пани на землі, доти ллються народні сльози, наповнюючи криницю. Хто з неї води нап'ється і відчує гіркоту сліз народних, той буде боротися з панами. Аж як не буде панів – висохне криниця. Ти, легіню, все повинен зробити, аби вона скоріше висохла. А Микола почав дійсно відчувати, як його тіло наповнюється силою, а серце наповнюється ненавистю до панів.

- Раз ти найшов цю криницю, з якої пив Довбуш, то повинен зробити усе те, що не встиг Олекса: знищити панство на всім Закарпатті. А щоб тебе куля не брала, як Довбуша, візьми і з'їж оцю лісницю, - дав старий Шугаю маленьке яблуко.

З'їв Микола яблуко, ще раз напився води з криниці, вклонився старому і пішов.

Від тієї криниці йшов Микола Шугай опришком. [див.: 11, ст. 268-269].

Ще одною знакою військового ордену є повага до ватажка, чітка дисципліна та субординація. Ця ознака прослідковується і в опришківських загонах. Основана на послухові, вона дає підтвердження того, що опришки поважали свого отамана і повністю йому довіряли.

Слово отамана – це був закон. Як і в козаків, в опришків під час походу будь-які накази отамана не обговорювались, їхнє порушення каралось смертю.

Володимир Гжицький так описує дисципліну в загоні Довбуша: «Серед нас є нові люди, які ще не бували в походах. Їм, як і всім нам, мої побратими, треба знати, що в опришків послух ватажкові має бути повний. В поході я не помилую і рідного брата, якщо б він відмовився виконати мій наказ.

Наступним є приклад, яке відношення було в загоні Бойчука до свого отамана. В судових протоколах Бойчука іменують «принципіалом», тобто керівником, або просто ватагом, чи старшим.

Опришки поважали Бойчука, як керівника, сумлінно виконували його накази, суворо дотримувались вказівок. Так, бажаючи взяти викуп за якогось яблунівського лихваря, ватажок висилає одного із опришків захопити цього орендаря. Це було небезпечно Іван Жупник точно і своєчасно виконав наказ. Готуючи великий наступ на Болехів, ватажок виказує опришкам не виявляти цього плану ні перед ким, в цьому числі і перед сільськими побратимами. Опришки точно виконали наказ і зберегли таємницю до самого Болехова. Або інший цікавий випадок. При наступі на Болехів Бойчука було поранено в бік. Це обурило опришків, і Пістолетник наказав підпалити будинок, з якого стріляли у ватажка. «Як Бойчука з крамниці в бік підстрелено, - згадував потім Головчук, - негайно Пістолетник крикнув на опришків, щоб спочатку запалили крамницю, з якої Бойчук був підстрелений, та кинули у вогонь скринки з різними речами...»[див.: 6, ст. 174].

Образ воїна – месника.

Надзвичайно цікавим є питання, як виглядали народні месники, яким був їх зовнішній вигляд, зброя та одяг в різні століття. Маємо згадку шляхтича Станіслава Заховського, який деякий час перебував у полоні серед опришків, він докладно описав зовнішній вигляд групи опришків, яка діяла в околицях Язлівця у 20-х роках XVII ст. Він повідомляв, що вождь опришків "був ростом невеликий, сивий, з чорними заокругленими вусами. Був одягнений у новий білий сіряк без коміра. Під лівою щогою мав рану. В руках тримав татарський лук і кілька стріл. Решта стріл знаходилась у сагайдаку. При боці висіла шабля. Один із опришків був одягнений у поношений сіряк. Він був не дуже високий, носив кущеподібну бороду. За вухом у нього була ранка. На озброєнні мав шаблю, лук і стріли в сагайдаку. Інший - молодий, русявий, ходив у новому білому сіряку, комір сорочки волоський, вишитий червоним. Його голова була виголена, під лівим оком – слід від рани, озброєний лише шаблею". Отже, як бачимо, галицькі опришки були досить загартовані в боях, коли майже кожний носив сліди поранень [див.: 8, ст. 189].

Одяг опришків був простий і зручний. На голові – чорний капелюх округлої або стіжкоподібної форми, часом прикрашений павиним пером і золотими чи срібними бляшками та гудзиками. Сорочка, так звана мазанка, з грубого полотна домашнього виробу мала чорний колір, бо була виварена в олії, лою або солонині для захисту від різних паразитів. Таку сорочку опришок міг носити весь літній сезон і навіть декілька років. Штани-холоші були широкі вовняні або з полотна. Через плече перекидалась торба, прикрашена світлими гудзиками.

В судових актах є записи, що опришки Довбуша мали спеціальні торби, виготовлені з козячої чи овечої шкіри, так звані *бардюги*. В них зберігали сир, м'ясо, хліб сало тощо. Взувались опришки в ходаки і постолі, переплетені ремінними волоками. Взимку народні месники носили короткий кожух або сердак з вовни і шапку з лиса – *клепаню*. Кожний мав своєрідну накидку – *гуглю*, або ж *джуглю*, подібну до пелярини, мантиї чи довгого плаща, без коміра, переважно з білого сукна. Таку гуглю носив і ватажок опришків. Сорочка підперезувалась шкіряним поясом, який був такий широкий, що закривав майже пів грудей і живота. До пояса прив'язували порохівницю і табакерку з папушами тютюну. Ватажок не відрізнявся одягом від своїх побратимів [див.: 6, ст. 101].

Подібним прикладом того, як одягався Святослав Хоробрий, є опис його зовнішності на переговорах з візантійським імператором Іоанном Цимісієм. Коли візантійський Імператор приїхав на переговори з Князем Київської Русі Святославом Хоробрим, він вражав вишуканістю та дорогоцінністю свого одягу. Дорогоцінний меч, золото та перли виділяли імператора від його полководців. На березі Дунаю вони зупинились. Розклали намет, біля нього поставили вкритий червоним оксамитом стіл, а на ньому корчаги з вином, келихи.

Та яким було здивування візантійського імператора, коли він побачив, що до них наближається човен, в якому на веслах сидить шість гребців, а сьомий стоїть на кермі. Судячи по одягу веслярів, імператор не міг розгледіти серед них князя могутньої на той час Русі. Лиш тільки тоді, коли усі гребці вийшли на берег, а з гурту цих людей, вийшов чоловік, який тільки-но стояв позад гребців і керував човном.

Був він одягнений, як і гребці, може тільки відрізнявся чистішою білою сорочкою та білими штанами, ніж у інших, а біля пояса висів меч. Тільки тоді коли він наблизився, імператор та його полководці побачили, що на оголеній голові цього чоловіка спадаючи до вуха сивіє пасмо волосся. Міцна осанка, розправлені плечі, високо піднята голова і грайлива посмішка на губах

під довгими вусами, говорила імператору, що перед ним стоїть князь такого могутнього, волелюбивого та незламного народу, Святослав.

Цих два приклади, одягатись так, як свої побратими, розділяють майже вісім століть. Звичайно, що це різні фігури Довбуш і Святослав, в них різні завдання, різні умови, але хотілось би звернути увагу на цінності. Повага до своїх побратимів, ціна життя своїх побратимів була вищою за ціну свого життя. Рівні умови у військових походах князя Святослава та ватажка Довбуша зі своїми побратимами свідчать про цілісну систему виховання та бойову підготовку нашого народу закладену мудрецями-волхвами з давніх давен.

Якщо говорити про силу, якою володіли опришки, то маємо беззаперечний факт того, як Довбуш підняв зв'язаного Дідушка з сином однією рукою високо в гору, і явно демонструючи свою силу, заявив: “Ось так-то в'яже Довбуш, пане Діду”. [див.: 6, ст. 96]

Дуже цікавою є світлина опришків перед стратою в Коломиї. На думку Ярослава Зеленчука з Криворівні, який передав мені цю світлину, вона одна єдина зі справжніми опришками. Їх випадково сфотографував фотограф, який був в коломийському суді, саме в той час, як судили опришків. На світлині зображено тринадцять опришків з Жаб'єго (Верховина), а внизу пофамільно всі перелічені. В збірнику “Ходили опришки” є переказ про Юру та Миколу Драгарюків, який записав І. Сенько у смт. Верховина від В. Кіщука. Саме цих два брати зображені на світлині.

“Був опришок Юра Драгарюк. І брат його Микола ходив у опришки. Їх Бордюковими звали.

Юрина був дуже говірливий. А співав як! А ще любив одітися. Носив кресаню із шнурками, сороківцями оббиту. Через ту кресаню й пропав.

А було як. Тікав від ровги, а кресаня упала з голови. Йому би тікати, а він вернувся за кресанею. Тут його зловили. Брат не хотів без Юрини — сам прийшов у Коломию.

Там, у Коломиї, їх судили. І присудили скарати на смерть. На суді був їх дедя та й жінка Юрини. Плакали дуже. Принесли їм лудине — усе нове, як на смерть: білі сорочки, ремені широкі, гачі фарбовані, крисані.

Юрина сам підійшов під залізний гак. Очі не дав зав'язати. Сказав:

– Хочу гори видіти.

І стратили його. Коли вели під шибеницю Миколу, прискакав гусар з цісарським розказом, що їх не треба страчувати. Та уже було пізно: Юрина був мертвий.

І Микола прожив не довго. У темниці він умер з жалю за братом, якого дуже любив.” [див.: 11, ст. 262].

Це сталося вдосвіта 1878 року.

Вірним і нерозлучним товаришем опришка була зброя. В джерелах ми знаходимо, що в XVI - першій половині XVII ст. опришки були озброєні луками, списами, подекуди шаблями. [див.: 6, ст. 223]. На мою думку, арсенал зброї опришків відповідав умовам боротьби та ведення бою з ворогом. Якщо брати до уваги той факт, що Річ Посполита на початку окупації Галицької землі займала низові території, багаті родючими ґрунтами. То відповідно і протистояння опришків велись на цих територіях. І така зброя, як лук, спис, шабля, були практичними у використанні їх на просторій місцевості. Пізніше з джерел ми дізнаємось, що у 1626 р. галицькі опришки були озброєні гаківницями, мушкетами, янчарками, луками, векерами, або сокирами. Ці «опришківські векери» вважались спеціальною зброєю галицьких опришків. У кінці XVII ст. опришківська зброя складалася з рушниці, сокири і рогатини.

Інколи вона називалася довгою і коротко зброєю (сокири, рогатини) або «пальною і ручною зброєю» (рушниці).[див.: 6, ст. 223-224].

Річ Посполита до цього часу вже добре освоїлась на наших землях і опришкам важко було притистояти їй у відкритому бою. У 1653 р. Коронний гетьман Потоцький повідомляв, що “наддністрянські” опришки роблять великі наїзди, шляхту вбивають, маєтки нищать, палять, навіть міста здобувають. [див.: 7, ст. 176]. Настороженість та активні дії з боку Речі Посполитої, змушують опришків відійти глибоко в гори і звідти відстоювати права свого народу. Зі змінами умов ведення бою, міняється і арсенал зброї. Лук ставав не практичний для ведення бою в умовах лісу, а шаблю замінив більш практичний у використанні в гірській місцевості топірець. “Часто опришки його “балтою”, “барткою” називають”[див.: 6, ст. 224].

Топірець був гордістю і символом боротьби за волю карпатських українців. В руках вправного воїна це була дійсно грізна зброя. За рахунок довгої дерев'яної ручки та невеличкої сокирки на кінці цієї ручки, топірець мав відмінну інерцію руху, це робило його зброєю високої пробивної дії (пробивав обладунок, товсту шкіру, черепні кості) з гарною досяжністю і невеликою вагою. Дослідник холодної зброї К. Асмолов зазначає, що головним суперником меча в Європі, була саме бойова сокира. Нею можна було підчепити супротивника за ногу, відвести його меч, захопивши його сокирою, як гачком. Також хитрі прийоми можна було використовувати сокирою і проти воїна, який захищався щитом. Під час нанесення удару сокирою зверху до низу проводився зачіп за край щита, і різким рухом тягнулось на себе, в момент, коли противник відкрився проводився колючий удар кутом сокири в голову противника.

Також про майстерність володіння топірцем дає свою оцінку російська дворянка Ніла Попова, яка подорожувала по Карпатах: “Дивовижна спритність, з якою вони вправляються цим знаряддям, становить в руках гоцулів небезпечну зброю»[див.: 26, ст. 19].

У праці “Збойництво на Лемківській Русі в XVII – XVIII ст. Історичні замітки,” автор Т. Курилло змальовує спорядження та зброю карпатських опришків. Згадуючи про участь опришків у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького, він пише: “Збойники мали: фузії на креміль, бандолети, ножі кінчасті, грубі палиці, мачуги, коси на гостро, луки, сагайдаки зі стрілами, щити/тарги, топірці, сокири, чекани, панцирі і та ін.. Порох тримали в рогах.”[див.: 18, ст. 3].

В архівних матеріалах зберігся опис озброєння загону Олекси Довбуша: “Кожен опришок був добре озброєний. Сам Довбуш носив рушницю, два пістолі топір рогатину і палаш. Інші опришки були озброєні так само, як і їх поводитир, не мали тільки палаша.” [див.: 28, ст. 63]. Крім зброї, опришки мали при собі допоміжні знаряддя: долота, залізні гаки, ключі та інші подібні речі. [див.: 6, ст. 224]. Довбущуки славилися як влучні стрільці з рушниць і пістолів, бездоганно володіли топірцями і ножами-чепелеками. Вражала їхня мужність, хоробрість і вміння володіти зброєю. Навіть шляхта була вражена їхньою мужністю, хоробрістю і вмінням володіти зброєю[див.: 9, ст. 81]. Опришки майстерно володіли зброєю. Вони могли з незначною кількістю людей здобути укріплений замок, фортецю і місто, дати відсіч каральним загонам чи шляхетським військам.[див.: 6, ст. 231].

Подібно до запорожців, карпатські опришки кликали один одного «пене-брате», «побратиме», «молодці». В урочистих випадках ватажок звертався до своїх побратимів: «хлопці-молодці». Окремих опришків, які відзначалися активністю, мужністю і спритністю, побратими називали «великими», «явними», «чистими» [див.: 6, ст. 219].

З давніх давен в нашому народі, було своєрідне ставлення до смерті. Вважалося, що воїн, котрий загинув на полі бою за свій на род і свою землю, мав право відродитися в своєму роді наступних поколінь. Звичайно, що така свідомість мотивувала і робила безстрашними наших воїнів в очах ворогів.

Гетьман українського козацтва Володимир Мулява у своєму інтерв'ю “Українській газеті” приводить цікавий історичний документ — лист візира султанові, в якому той виправдовується з приводу здачі фортеці. Зокрема він пише: “Коли захисники фортеці побачили в морі козаків, які наближались, то почали реготати, бо тих безумців було не більше 2 тисяч, а турецького гарнізону — понад 30 тисяч. Крім того у захисників фортеці були гармати, на мурах у чанах кипіла смола. Та коли козаки почали дертися на мури, туркам здалося, що це не люди. Бо хіба може облита палаючою смолою людина реготати так, що чути у кожному куточку фортеці?...” [див.: 14, ст. 135]. Безліч таких прикладів мужності зафіксовано в нашій історії. Великою мужністю відзначались і опришки. Судові протоколи польських, угорських, румунських та австрійських архівів свідчать «...Люди безприкладної відваги, дичина строга, зухвала, але мужня: кожний з них був би героєм, коли б за шляхетську справу воював...Смерть для них є нічим, коли ворог гине з ним спільно; віддають перевагу навіть смерті перед поганим життям, і воліють радше тверду мураву, ніж м'яке невільне ложе.... Вони гинуть весело, без найменшого жалю....» [див.: 6, ст. 231].

Шляхтич Хмелевич дає опис такого бою опришків, який відбувся біля села Довгопілля що на Верховині в грудні 1745 року. Цей загін опришків очолював Павло Орфенюк після смерті О. Довбуша. За словами Хмелевича — це був короткий героїчний бій загону опришків, «а сам ватажок боронився досить міцно, а бачучи, що не витримає, та щоб живим не був взятий, ножем мав пробитись, а потім його доби́ли». [див.: 8, ст. 136, 137].

З судових протоколів ми дізнаємося, якою мужністю володіли опришки, котрі піддавались спеціальним тортурам. Спочатку прикутого до дошки тягли залізними гаками за руки назад, потім тричі припікали свічками. Проте в жодних досліджених судових матеріалах ми не спостерігаємо того, як опришки просять пощади.

Ще одним свідчення мужності та незламності духу карпатських опришків є судові протоколи. Український вчений, історик, доктор історичних наук, професор Володимир Грабовецький в своїх працях згадує процес над опришками Пилип'яком і Лавривим. “На «добровільному» зізнанні Пилип'як говорив мало, і суд вирішив передати його на тортури. Не зважаючи на страшні муки, - його тричі пекли свічками, - пилип'як не видав опришківських таємниць. Побачивши, що від опришка вже нічого не можна добитися, шляхетський суд вирішив покарати його страшною смертю – живого четвертування.

Тричі «припечений свічками» Андрій Лаврів не видав, що був у загоні Довбуша. Як свідчать документи, Лаврів поведився надзвичайно мужньо. На всі запитання суддів він «ані слова не відповів». Навіть те, що вже сказав перед тим добровільно, не хотів повторити і підтвердити під тортурами. З приводу цього в судових протоколах записано: «Нинішній суд, побачивши опір Андруса Лаврова, наказує дати його на повторні тортури. Завтра (5 жовтня) о

годині п'ятій рівно він має бути через тутешнього ката Михайла Козловського тричі підтягнений і залізними шинами припечений за кожним разом».

Після повторних тортур панський суд зачитав підсудному смертний вирок такого змісту: «Винного Андрія Лаврова судити смертю. На придушення іншого гультайства (опришківства) і здержання від подібних актів і розбоїв, Андрій Лаврів повинен бути живцем четвертований катом Михайлом Козловським на місці публічному, найблищому до гір і опришківства. Чверті розтятого тіла мають бути розвішані по горах».[див.: 6, ст. 112, 113].

Коли в с. Річці атакували загін опришків то під час бою каральній експедиції вдалося зловити ватажка загону Михайла Бойчука (Клям). На слідство і розправу його доставили до Кут. Михайло Бойчук відзначався мужністю, нескореністю духу, сміливістю. Він загинув, як герой. Селяни з пошаною говорили: "Отакі давно були люди, що нічого не боялися". Про Бойчука народ склав багато пісень, оповідань. [див.: 8, ст. 167].

Каральні загони, яким вдалося впіймати ватажка опришків Мирона Штолюка (1829 р.), закували в кайдани боючись, щоб він не втік. Передають, що «хоть був Штола у неволі скований і хоть як його били погано, то він був веселий, сміявся, жартував з людьми, що стояли на варті, та ще й демонстрував свою силу».

На муках Штолюк поводив себе мужньо, не видав своїх товаришів. На запитання ката Грлічки: «Скільки в тебе, Штолюку, того товариства?» - ватажок з гордістю відповів: «Скільки в лісі у дуброві букового листя». Безстрашний ватажок навмисне свідчив, ніби його сільськими побратимами були і деякі багатії. (Насправді, він називав тих, з ким не встиг ще розправитись, або тих, хто зраджував опришків). Таких негайно ловили стрільці Грлічки і мучили в катівнях. Отже, навіть перебуваючи у в'язниці, ватажок таким методом розправлявся з ворогами і зрадниками.

Не добившись нічого від Штолюка, карателі передали його судові, який виніс смертний вирок. Мирона Штолюка повісили разом з його побратимом Циганом Мішкою в 1830 р. у Вижниці на Буковині. [див.: 6, ст. 205-206].

Польський поет Ф. Карпінський в своїх мемуарах під враженням згадує той факт, коли ватажок опришків Баюрак, ідучи на площу смерті, сказав подати йому флюяру або улюблену сопілку, на якій пригравав сумні гірські думи.[див.: 9, ст. 228]. Коли везли його до шибениці, то дуже красно грав на флюярі. Усі люди плакали.[див.:11, ст. 212].

Прикладом мужності є те, як ватажок опришків Микола Шугай, знаючи, що на нього готують смертельну пастку, переодягнувшись іде на зустріч з ворогом. Неабияку психічну витримку потрібно мати, щоб жодним порухом не видати себе ворогові. "Чеські жандари ніяк не могли зловити Шугая. І додумалися до такого: закрили у тюрму вітця, матір і жону Миколи, щоб ським способом заставити його прийти увидітися з рідними, там заарештувати.

Сидять Шугаї під арештом. Чекають на Миколу жандари, вже й наручники приготували. Знали, що Микола мусить прийти, бо він так любив Ержіку – й дня не міг прожити, щоб її не увидіти. Любив Микола вітця та матір.

Заходить до судді на другий день якийсь панок і дуже ввічливо просить:

- Я пишу в газети, і тому дуже хотів би видіти, яка то жона у розбійника Шугая, щоб потім написати про неї. Та й кажуть, що отець і мати Шугая також під арештом. Інтересно би їх увидіти. Приказав суддя пустити пана в темницю до Шугаїв. Наговорився з старим Шугаєм, Шугаїхою та Ержікою, скільки хотів. Коли йшов геть, то файно подякував судді.

А надвечір суддя дістав поштою невелику цидулку, де було написано: «Дякую, пане суддя, що пустили мене увидіти рідних. Микола Шугай». [див.: 1, ст. 209].

Аналізуючи образ воїна-опришка ми не можемо оминати такої якості, як кмітливність. Ця риса притаманна нашому народові. В “Стратегіконі” Псевдо-Маврикія, написаному в VI ст., описуючи антів і слов'ян, автор зазначає: “Битися зі своїми ворогами вони люблять в місцях, зарослих густим лісом, в тіснинах, на урвищах; з вигодою для себе користуються [засадами], несподіваними атаками, хитрощами, і вдень, і вночі, придумуючи багато [найрізноманітніших] способів. ...опускаються в глибінні вод. При цьому вони тримають в роті спеціально виготовлені великі, видовбані зсередини очеретини, котрі доходять до поверхні ріки, а самі, лежачи навзак на дні [річки], дихають з їх допомогою; і це вони можуть робити протягом багатьох годин, так що зовсім не можливо здогадатися про їхню [присутність].”[див.: 14 ст. 52-53]

Кмітливність це перш за все швидко оцінена ситуація в якій прийнято правильне, як правило не стандартне рішення. Таке рішення збивало з пантелику ворога, а нашим воїнам берегло життя. Неабиякою кмітливістю відзначались також ватажки опришків. Пройшовши науку воїнського мистецтва вони вмело керували своїми загонами берегли життя своїх побратимів та навіть складали присягу про те що будуть про них піклуватись.

Одним із таких ватажків, котрий вмело застосував свою кмітливність був О. Довбуш. Там, де загін не міг силою здобути міцний замок чи укріплену фортецю, Довбуш виходив зі скрутного становища за допомогою кмітливості, винахідливості і хитрості.

Про цікаву операцію Довбуша ще в середині минулого століття зберігся такий переказ. Коло Болехова, в Гошеві, була на горі мала дерев'яна церква, а біля неї мешкав священник. Недалеко знаходився двір заможного і сміливого шляхтича, ім'я якого не згадується в переказах. Довбуш намагався здобути цей двір. Але шляхтич був обережний і готовий до відсічі. Він навіть спіймав декількох опришків. Одного разу ватажок переказав священникові, аби той у визначений день злагодив вечерю на 30 хлопців, «бо як тільки сонце зайде, загостить на попівство». Священник дав знати про те шляхтичу, і той озброїв двірську залого, взяв на допомогу ще декілька десятків панцерних із коронної хоругви і зробив засаду біля церкви. Довбуш напав не на священника, а на залишений без залого шляхетський двір, розігнав залишених слуг, взяв багату здобич, підпалив двір у чотирьох кінцях і відійшов у гори. По зазраві розгадав шляхтич хитрість опришка, прибіг додому гасити вогонь, а Довбуш тим часом засів у священника до замовленої вечері. [див.: 9, ст. 89-90]. Також є згадки де Довбуш перебирався на жebraка. “Бороду собі мав уроблену з моху, а помащену чимось таким, що присяг би, що то таки правдива борода. Довбуш приліпив собі ту бороду, а борода велика, аж по пояс сягала.”[див.: 11, ст. 161].

Цікавим є переказ, про те, як Довбуш їздив до Станіслава. Записаний Г. Дем'яном у с. Славське Сколівського району, від Б. Двудити. Довбушеві треба було за всяку ціну добратись до Станіслава. А зробити це було не так просто. Місто і дороги до нього пильно остерігали озброєні загоны, що служили польській шляхті. Довбуш переодягнувся у звичайного прикарпатського селянина і вирушив у дорогу. По дорозі він наздогнав старого селянина, який парою волів віз доміста дрова на продаж. Довбуш підійшов до селянина, привітався, запитав куди і для чого їде. Селянин розказав усе, а Довбуш і каже:

-Ви, дідусю, сідайте відпочивати, я сам повезу ваші дрова продавати, а вам за них уже зараз заплачу. При цих словах Довбуш вручив селянину стільки грошей, що за них можна було купити не тільки дрова, але й воли з возом. Старому аж очі засвітилися. Він і не мріяв про такі гроші. А тим часом Довбуш поїхав. Щасливо добрався до Станіслава. Біля міського ринку зустрів бідну стареньку жінку. З сльозами на очах стала вона просити в Довбуша дров, хоч, звичайно, не знала, що це Довбуш. Коли той почув, що у жінки кілька дітей сидять

голодні в холодній хаті, одразу завіз всі дрова жінці до хати і не тільки не взяв грошей, а ще й сам дав, щоб мати купила щось дітям.[див.: 11, ст. 162-163]

Неабиякою хитрістю та спритністю володів, ще один ватажок опришків Бойчук. Його вміння швидко приймати рішення в небезпечній ситуації не раз рятували загін від небезпеки. В селі Річках Косівського повіту можна почути цікавий переказ про те, як Бойчук здобув Болехів і повертався в Чорногорі. За опришками наспіла погоня. Тоді Бойчук наказав негайно перекувати коней так, щоб вони йшли вперед, а кінські копита залишали сліди назад. І справді, війська, спантеличені слідами перекованих коней, дезорієнтувалися в напрямі втечі опришків, а загін тим часом заховався в безпечному місці.[див.: 6, ст. 175]

Важливу роль у війні з ворогом відігравали кобзарі. Тарас Каляндрук у своїй праці “Таємниці бойових мистецтв України”, наводить приклад таємної організації козацьких характерників — братство мандрівних кобзарів. Ще в ті давні часи, зазначає автор, вже згадується військово-розвідувальна діяльність кобзарів. Вони проходили таємно через ворожий терен, розвідували ворожі становища, передавали вістки, піснями піднімали дух народу і закликали на повстання, а також проводили диверсійно-підривну діяльність. Такі перекази збереглися і про карпатських опришків. Про ватажка Антона Ревізорчука згадують, що він був «легінь, яких мало було: красивий, якби мальований, рослий, як ялиця, сильний на всі гори, і відважний». В народі переказували, що він, переодягнутий старцем, часто появлявся між селянами, співав, пригрававши на лірі, про неволю й недолю. [див.: 6, ст. 206]

Оригінальною винахідливістю володів ще один ватажок опришків Микола Шугай з Колочави. Як ненамагалась зловити його жандармерія, ніяк не вдавалось: то Шугай перевдягається паном то журналістом, або вівчарем. Щоб жандарми не натрапили на його слід, до в зуття прив'язував оленячі копита. У ведмежій шкурі, під виглядом ведмеда прорвався з оточення. [див.: 1, ст. 198]

Житель села Голови розповідав, що Іван Рахівський мав підкови із самих голок. У таких підковах Іван Рахівський вибігав аж на дванадцятий пльонтер стінами тай не падав. Бувало, як прийдуть до якоїсь скали робити комору, то ніхто в світі не пішов би на скалу, лиш Іван Рахівський у тих ігольчатих підковах. Він уже, бувало, піде отак скалою, як помостом. Понабиває у скалі гаки залізні, накладе бери, латки-поруччя, тай аж тоді ідуть опришки довбати скалу.[див.: 11, ст. 205]

Досліджуючи різні джерела, документальні матеріали, судові протоколи. Черговий раз пересвідчуємось, що не могли бути опришки, як нам постійно намагались нав'язати, розбійниками. Ми бачимо, що не нажива, не збагачення були їхньою найвищою ціллю. Згідно кодексу воїнської честі, за яким жили опришки, справедливість була найвищою чеснотою, що утримує мужність, поміркованість та мудрість в повній рівновазі й гармонії. Наші предки наставляли: “За добро плати добром, а за зло — по справедливості”. Справедливість — це якраз є саме ця грань, котра відділяє воїна, який виконує свій святий обов'язок в обороні своєї землі від розбійника, який за межею цієї грані і метою якого є виключно задоволення своїх матеріальних потреб. Однією з форм боротьби опришків було спалення ними шляхетсько-лихварських документів, описів селянських повинностей, боргових лихварських книг, актів різних привілеїв шляхти тощо.

Розправившись фізично з паном, опришки нищили панське майно, палили двір, фільварок, а цінні речі, наприклад, гроші, особливо зброю, одяг і поживу, забирали з собою або ділили між убогих селян, панських слуг. [див.: 8, ст. 194]

Опришки виступали на захист свого народу. У виконанні присуду, вони були безкомпромісні. Міра покарання була справедливою і залежала від розмірів завданої шкоди населенню. Як правило головним мотивом і метою нападів опришків була помста.

Шляхтич — полковник коронного війська гетьмана Й. Потоцького К. Злотницький маєтки якого знаходились у Борщеві. Характеризувався дуже жорстоким поведженням з селянами. І це стало підставою для цього, щоб Довбуш зі своїм загоном від Закарпаття прибув до Борщева. Сучасник дав Злотницькому таку характеристику: "Був той пан злий на людей і навіть кількох замучив". Полковник благав пощади, пропонуючи за себе викуп. Народний месник не хотів брати грошей, говорячи: Не по гроші сюди прийшов. Але по твою душу, щоб ти більше людей не мучив". Маєток шляхтича був спалений, а шляхтич з усією родиною знищений.[див.: 8, ст. 77]

Довбуш був жорстоки та неблаганний для ворогів, але в той час залишався людяним до безборонних та скривджених. Як вказують джерела, надзвичайна сміливість і відвага поєднувалася в Довбуша з правдивою лицарською вдачею.

8 жовтня 1741 р. Довбуш напав зі своїми хлопцями на маєток шляхтича Карпінського в с. Голоскові на Покутті. Цього дня у сім'ї пана народилася дитина – майбутній відомий польський поет Францішек Карпінський. Пізніше поет розповів про цю подію, підкресливши саме гуманність і лицарство ватажка опришків.

«Через годину після мого народження, - пише Ф. Карпінський, - прийшов у двір Довбуш зі своїми; застав у всьому домі лише мою матір на ліжку і бабу, що мене мила і на руках тримала, - більше не було нікого. Моя мати не могла говорити з болів і переляку, баба приступила до Довбуша зі мною на руках і каже: «Ось годину тому, як вродилася дитина, зважай на бога і на хвору матір, і на немовлятко, і не роби ніякої шкоди, коли тебе приймають, як гостя.Ці слова зворушили серце ватажка; він наказав своїм молодцям, щоб поводили себе чемно і засів з ними до столу. Бабі дав потім три золотих червоних, а мою матір просив, щоб дала дитині на згадку що він там був, його ім'я - Олекса - бо так звався Довбуш – і пішов з своїми, не зробивши ніякої шкоди.»[див.: 6, ст. 96-97]

Другий приклад великої лицарської гуманності Довбуша, навіть до своїх ворогів, говорить такий факт. Полковник гарнізону Станіславської фортеці Пшелуський за наказом великого коронного гетьмана Юзефа Потоцького із своїми смоляками, вистежуючи загін Довбуша, був оточений на Буковецькій полонині. Смоляки опинились у повній владі "чорних хлопців". Опришки підняли рушниці і направили проти Пшелуського і його смоляків. Але команди "вогонь" не почулося. Довбуш заборонив стріляти і зупинив хлопців словами: "Не губіть його, в нього є жінка і діти". Цю подію лицарської гуманності образно відтворив у графіці прикарпатський художник Ярема Оленюк.[див.: 8, ст. 70]

На Свірській солеварні Довбуш зі своїм загоном карає гнобителя-лихваря Лошака, і спалює його боргові книги. [див.: 8, ст. 205]

Цікавим ще є уривок з судового протоколу, як Довбуш помилував цілий загін смоляків.

1741 р., жовтня 26. Станіслав. Зізнання ув'язненого побратима Олексі Довбуша Василя Палійчука перед міським шляхетським судом у Станіславській ратуші про діяльність опришківського загону.

Переклад

По-тридцять четверте. Був питаний, хто казав на смоляків стріляти на Буківцю і хто їх затримав. Відповів: бачили, як смоляки йшли, а Довбуш казав на них засісти. І вже були кожний до свого виміряв, але Довбуш знову не казав їх губити і жалів, 60 мають жінок і дітей.[див.: 8, ст. 107, 111]

ЛНБ АН України. відділ рукописів.
ф. Осолінських, На 135ЛІ. Судова
так звана Чорна книга м. Станіс-
лава. - С. 84 - 86. Оригінал.

Володимир Грабовецький зазначає, що здобич не була метою походів опришків Бойчука. «Чорні хлопці» забирали лише необхідне для дальшої боротьби. Решту палили й нищили. Головчук говорив на суді, що під час нападу на Болехів «кожний опришок брав майно згідно своєї потреби», а потім, коли запалили місто, «скрині з різними речами кинули у вогонь».

У той же час Бойчук, подібно до Довбуша, за харчі, притулок чи інші послуги щедро платив своїм сільським побратимам. Один з учасників загону розповідав, що Бойчук, «беручи молоко, беребениці або сир у селянина, негайно йому платив». З ватажка брали приклад і всі опришки.[див.: 6, ст. 175]

Після загибелі своїх побратимів, опришки допомагали його сім'ям. У романі «Опришки» В. Гжицький наводить такий приклад «Довбуш не забув і вбитих та поранених. Їх частки, - при чому найбільші частки, бо велів отаман кожному опришкові виділити зі своєї здобичі для них додатково, хто скільки міг, - передавались через найближчих побратимів родичам полеглих».

Стратегія і тактика опришківських загонів.

Важливе місце в умовах ведення війни на своїй окупованій території мала стратегія і тактика. На основі традицій бойової культури виростали мудрі, досвідчені, пройшовши випробування ватажки. Опришківська тактика ведення бою мала свої особливості. Як зазначалось вище, опришків на сьогодні можна прирівняти до розвідувально-диверсійних груп в складі елітних частин спеціального призначення. На перший погляд здавалося б, що спільного між опришками, які жили кілька століть тому, та сучасним спецназом? І дійсно, якщо поруч поставити воїна-опришка з топірцем і воїна — спецназівця в сучасному екіпіруванні то на перший погляд стає смішно. Але сміятись може тільки той, хто не розібрався, або не хоче розібратись в тому, що є спільного між цими двома воїнами різних епох. Прочитаємо вдумливо критерії які підпадають під визначення розвідувально-диверсійної групи.

Розвідувально-диверсійна група - під час виконання поставленого завдання діє приховано, здатна в гранично стислі терміни долати великі відстані. Невелика, як правило, чисельність групи підвищує її прихованість, маневренність і мобільність, що ускладнює заходи по її пошуку та ліквідації.

Дочитавши цей розділ до кінця, читач пересвідчиться, що визначене поняття розвідувально-диверсійної групи повністю співпадає з умовами і тактикою ведення бою опришківських загонів.

Досвід проходження служби саме в такій частині, де основним завданням була підготовка таких груп до виконання поставлених завдань в тилу противника, дає мені можливість провести аналогію та порівняти тактичні дії загонів опришків з тактичними діями розвідувально-диверсійних груп. Для прикладу наведу один із навчальних польових виходів. Хотів би почати з того, що в такі частини, як і в загони опришків, потрапляли люди, які пройшли хорошу фізичну підготовку в цивільному житті, відзначались моральною та психологічною стійкістю. Люди, які туди з якоїсь причини потрапляли випадково, на протязі місяця просили своїх командирів про переведення їх в інші частини. Польові навчання проводились часто, з тривалістю від двох до п'яти діб, в залежності від поставленої задачі. Візьмем для прикладу 5-ти добовий польовий вихід. Група складалась в основному з 7-ми чоловік. Визначали основний та запасний район дислокації групи. Час та місце збору. В завдання групи входило:

1. Не помітно проникнути на ворожу територію. Одним із таких варіантів був спосіб десантування. В залежності від обстановки десантування могло бути і на свою територію, яка максимально граничила з ворожою. Тому два рази на рік, як обов'язкову програму, всі проходили повітряну-десантну підготовку. Вивчали ТТХ та укладку парашута. Перед початком стрибків з парашутом кожен самостійно складав собі парашут. Розуміючи, що в такому випадку твоє життя залежить на пряму від тебе, процес навчання проходив дуже успішно. Як правило навчальні стрибки проводились в день. В бойових умовах це ніч і парашути відкривали при максимальному наближенні до землі (200м), для того щоб бути непомітним для ворога.

2. Заглиблення групи в тил супротивника та вихід на убомовлене місце для проведення розвідувально-диверсійної операції. Заглиблення могло тривати до 3-4-х діб. Переміщення групи відбувалось по місцях максимально безпечних, для виконання завдання. Уникали відкритих місцевостей, шляхів, лісових доріг. Група переміщалась в такому порядку: в центрі ядро групи (командир, радист), впереді чоловій дозор, два бокові і один прикриває

тил. Відстань між секторами могла змінюватись в залежності від умов місцевості, але в полі зору один одного. Паралельно з перміщенням, на навчаннях відпрацьовували такі завдання, як засада та нальот. Цікавим було відпрацювання тактики безшумної засади: “Група яка знаходиться в тилу супротивника повинна організувати засаду на патруль, який контролює певний відрізок дороги. Умови засади є такими, що група повинна безшумно, любими методами зняти патруль таким чином, щоб жоден з них не встиг вистрілити. Якщо група провалила завдання і патруль встиг провести вистріл. Вся група у вигляді покарання залишалась без обіду”. (В умовах максимального енергетичного виснаження це прирівнювалось до серйозного покарання).

3. Вихід на позицію для проведення пошуку ворожого об'єкту. Група отримувала приблизні координати ворожого об'єкту на якому вона повинна здійснити диверсію. Радіус пошуку ворожого об'єкту становив приблизно 50 км.

4. Після цього група, яка знайшла об'єкт оцінює ситуацію приймає рішення і виконує поставлену задачу.

5. Виконавши задачу, після чотирьох діб виснажливих походів група повинна виконати так званий “відрив від противника”, біг на дистанцію 10 км. (в повній викладці). Головним завданням на цьому етапі є, щоб група прибіла в повному складі. Тому часто спостерігались випадки, коли побратими ті, в яких залишилось більше сил і енергії бігли несучи на собі ще й спорядження своїх товаришів, а бувало і таке що і самих товаришів.

6. Закінчувалось таке польове навчання нічними стрільбами та підведенням підсумків.

В загальному хочу додати, що за 5 діб така група долала близько 250 км. Такі навчання проходили не залежно від пори року та погоди. Особливим був один із польових виходів зимою. Температура тоді сягала -25 градусів. Такі погодні умови дуже сприятливі у розвитку вольових та психічних якостей. По навчальній програмі, коли група знаходиться на ворожій території, заборонялось палити відкриті вогні. Будували так звані “днівки” (шукали відповідне місце, накривали гілками хвої в середині палили вогонь готували їжу і грілись). Хочеться звернути увагу на командирів груп. Вони були, як ті славні ватажки опришків. Накази не обговорювались, але в усіх відносинах всі були рівні, навіть навпаки чи то в фізичній підготовці, чи в організаційній командир завжди своїм наглядним прикладом був перший. Від себе хочу додати, що це дуже мотивує під час таких походів. Як і за часів Довбуша, Сірка, Святослава так і в наш час побратими з таким командиром готові піти на все і всюди. Це ще раз підтверджує. Воїнські традиції з незапам'ятних часів живуть і донині.

Досліджуючи бойові традиції воїнів-опришків. В праці В. Грабовецького “Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст.” Я дізнаюся, що радіус походів опришків становив від 100 до 300 км.[див.: 6, ст. 227]. Судячи зі свого невеликого досвіду під час польових навчань. Я розумію про яку підготовку тут йдеться. Перш за все - це високий рівень фізичної підготовки. А якщо враховувати те, що окупаційна влада, яка поставила собі за мету будь-що знищити опришків, по всіх населених пунктах, місцях переходу виставляла пости. То пройти не поміченим 300 км. виконати завдання і швидко відійти на велику відстань потребувало неабиякої фізичної підготовки, а також тактичних вмінь і навичок. Мені відразу пригадалось, коли я пройшов відбір на службу в бригаду спеціального призначення, я був в хорошій фізичній формі. Вчився в інституті фізичної культури, кожен день тренувався, вів секції з Бойового Гопака. Та, яким було моє здивування, коли я потрапив на перший польовий вихід. Замість кросівок кірзові черевики, на плечах рюкзак з боєкомплектами, в руках автомат. Все це створювало мені, добре розвиненій фізично

людині, великий дискомфорт. Після першої доби такого маршу і загального сну 4 години, я відчув, як кудись поділась моя фізична підготовка. На другу добу цілий день падав дощ, і я зрозумів, що перший день — це просто була Божа благодать. Наступну ніч ми пробували відіспатись та сира земля і холод нам такого задоволення не принесли. Тому на третій день походу я думав вже не про поставлену бойову задачу, не про ворога, а про тепле ліжко і міцний сон.

Це перші мої враження. Звичайно, що і цей польовий вихід і наступні, втягнули мене у військову реальність та адаптували до таких умов. Аналізуючи свій рівень підготовки та умови, все рівно тяжко їх порівнювати з опришківськими. Адже ті тактичні дії у навчальних польових умовах, які проходив я, тривали до 5-ти днів і закінчувались, як я мріяв, теплим ліжком і міцним сном. А тактичні дії опришків тривали пів тисячоліття і як правило закінчувались сирою землею і вічним сном.

Дуже приємно сидіти в теплому кріслі накрившись коцом, читати книжку про опришків, аналізувати їхні дії, критикувати помилки, фантазувати. Важко намагались дати оцінку їхній підготовці в стінах теплого кабінету. Досліджуючи тему традицій бойової культури, опришків зокрема. Я вирішив хоч на соту долю наблизитись і відчути той дух гордості, волі та незламності карпатських месників. В серпні 2014 року я вирушив в піший похід по славетних місцях опришків. Дистанція маршруту становила 300км., вага спорядження 22 кг. Тривалість пішого маршруту 8 днів. В середньому в день долав 30-35 км. Рекордна дистанція 8-го дня — 46 км.

Весь час свого походу я дивувався фізичній підготовці вольовим і психічним якостям, якими володіли опришки. Вони долали великі відстані і повні сил і енергії нападали на ворога. Я долав вдень тридцять п'ять колометрів, а ввечері зупинившись на нічліг біля річки, або на узліссі, лінувався розкласти ватру, щоб приготувати їжу.

Читаючи книжку в кріслі я дуже легко з опришками долав гори, виходив на полонини, переходив від села до села. Та коли я це спробував на справді, то відчув, що тут є свої відмінності. Одяг в якому я йшов був весь мокрий від поту. Зупиняючись на нічліг я розстелив його на камені сподіваючись що до ранку він висохне. Але вночі випала роса і на ранок прийшлося вдягати повністю все мокре. Неповноцінний сон під відкритим небом, мокрий одяг не дають великих сил і енергії рухатись даліше. Я не говорю вже про погодні умови з холодом, снігом та дощем. Таких порівнянь можна наводити безліч. З цього походу я дійшов такого висновку. Такого рівня підготовки, який був в опришків, можна досягнути лише в тих умовах, в яких перебували вони. Це грань між життям і смертю.

Для більш повної картини порівняльного аналізу опришківської тактики розглянемо зібрані матеріали на основі джерел.

Не численність загонів була зручною: опришки мали змогу швидко рухатись, несподівано переходити з одного місця на інше, легко і надійно скриватися. Великий загін важко було б забезпечити продовольством тай зникати не помітно на очах ворога, як це блискуче робив Довбуш, було б не можливо.

Сила Довбуша полягала не в кількісному складі, а в бойовому дусі загону, в умілому оперативному керівництві. Партизанська тактика боротьби – несподіваність, конспіративність і блискавичність наступів – була запорукою успіху. Ця своєрідна опришківська тактика в гірських умовах, при наявності пограниччя, робила Довбуша невловимим і грізним для шляхти. З'являючись в різних місцях майже одночасно, загін Довбуша створював враження колосальної сили.[див.: 6, ст. 99]

На основі вивчення судових протоколів, ми дізнаємось, що опришківські загони налічували чисельність від 5 до 45 чоловік. Таких загонів по горах було дуже багато і вони виступали в різних місцях Прикарпаття, Закарпаття, Поділля і цим творили враження грізної сили.

Іноді загони опришків досягали більшого розміру. Це траплялось переважно тоді, коли йшлося про захоплення якогось укріпленого загону, фортеці чи навіть окремого міста. [див.: 6, ст. 219].

На далекі відстані опришки переміщались швидко, одяг в них був легкий, взуття зі шкіри давало можливість рухатись безшумно. Ішли вони невеликими групами на певній відстані група від групи, такий хід був дуже розумний з боку тактики, адже якщо одна з груп наражалась на небезпеку, то інші групи могли прийти їй на виручку, а також не великі групи були менш помітні та мобільніші. Уникали протоптаних стежок, доріг. Завжди старались іти бездоріжжям, переходили через потоки і мочарі. Пересувались вони дуже тихо, як тіні. В жодного не брязнула зброя, не стукнув об дерево топірець.

Коли Муха зі своїм військом вночі підсупав під мури Снятина, щоб захопити його то переважно всі повстанці були обути в постолі, вони ступали так м'яко, що не чуто було їх кроків, зазначає Теодор Микитин в історичному романі «Спалах у темряві».

Основною тактикою опришків був *наліт*. Напад здебільшого відбувався нічним способом". Ніч - чудовий союзник опришків. Темрява давала змогу несподівано напасти й непомітно відступити тоді, коли нависала загроза оточення і знищення.

Часом опришки сідали на коней, щоб швидше втекти від переслідувачів. Але бували випадки, коли вони використовували коней і під час нападу. Так, 1627 р. 50 опришків "на конях і піше з великим криком" і стріляниною атакували панський двір у містечку Хотимирі. Також після розправи над отаманом Дідушком Довбуш забрав його коні, з якими повернувся в Чорногору (1742 рік).

Архівні дані свідчать про те, що напади опришків відзначались глибокою продуманістю. Вони заздалегідь вивчали об'єкт нападу, швидко, несподівано й непомітно з'являлися в наміченому місці, блискавично, переважно вночі, нападали на ворога, а розгромивши його, так само швидко зникали. Така опришківська тактика нам нагадує знаменитих японських воїнів ніндзя. В арсеналі яких було багато різновидів зброї та безліч додаткових інструментів. В. Грабовецький згадує, що опришки крім зброї, теж мали при собі допоміжні знаряддя: долота, залізні гаки, ключі та інші подібні речі. Як і в опришків, основним видом діяльності ніндзя була розвідувально-диверсійна. Єдина відмінність полягала в тому, що ніндзя були найманцями того чи іншого пана, які за гроші продавали своє ремесло.

Перед проведенням так званої військової операції, отаман опришків завжди збирав раду старшин. До ради старшин входили опришки, які не один рік відзначались своєю хоробрістю, розсудливістю та користувались довірою в отамана. На раді старшин отаман до кожного уважно прислуховувався. Побратими виходячи з власного набутого досвіду давали поради, як і коли це зробити, хто буде виконувати присуд опришківської громади. Визначали навіть дні й години. В кінці отаман уважно вислухавши старшину, беручи до уваги пораду кожного з побратимів, виносив на загальну старшини свій план. За основу брався найбільш ефективний план операції.

Коли план був погоджений старшиною і затверджений отаманом, на місце подій заздалегідь вирушали розвідники, вони стежили за обстановкою та доповідали отаману. Такі дії були необхідні для того, щоб отаман тримав ситуацію під контролем. Адже навіть за годину до нападу могли змінитись певні умови про які отаман не був в курсі, а це могло

негативно вплинути на хід проведення операції. Так як отаман завжди ставив на перше місце безпеку своїх побратимів, то таких помилок допустити він не мав права.

В залежності від завдання яке стояло перед опришками, під час нападу на замок, кожен знав свою роль та місце, умовний знак, або клич, все це обумовлювалось попередньо на раді старшин. Основою цього слугувала ретельно зібрана інформація опришківськими розвідниками.

Проникнувши на територію замку, опришки розбивались на невеликі групи. Переміщались тихо не привертаючи до себе жодної уваги. Таке безшумне переміщення їм забезпечували їхні навички та спеціальне взуття, постолі.

Так, під час нападу на панський двір, наприклад, у Станькові Сяноцького повіту в 1631 р. опришки, "перемінюючи свій опришківський спосіб, спочатку тихо двір довкола сторожею добре забезпечили і обставили, щоб найближчим сусідам трудніше було подати (панові) порятунок", і лише після цього вдерлися до панського двору. [див.: 8, ст. 193-194]

Аналізуючи походи Баюрака, переконаємося, що загін раптово атакував ворога, а потім швидко переходив в інші місця і краї. Таке маневрування ватажка не було випадковим: опришки не помітно залишали небезпечні терени недавніх дій і появлялися там, де про них не могла так швидко довідатися влада.[див.: 6, ст. 149]

Обережність і конспіративність – невід’ємні риси діяльності опришків. Навіть у лісі на стоянці вони часто не розмовляли голосно, щоб не видати себе зайвим шумом. Серед опришків була поширена така приповідка: «Ніколи не говори з товаришем в лісі, бо бук і смерека-таки мають вуха, очі та рот та можуть тебе зрадити. Якщо говорити, то говори на полі, бо поле тебе не зрадить».

Ватажки опришків обирали для своїх опорних центрів найбільш недоступні місця в Чорногорі, на полонинах, серед великих скал, звідки добре простежувались довколишні місця, звідки можна було на випадок наступу ворогів відбиватись і безпечно відступати. Народні месники досконало знали територію Карпат, і це сприяло їм як у виборі місця стоянки, так і в безперервному маневруванні.[див.: 6, ст. 230].

Певний час та обстановка диктували свої умови пильності. У вільний час Довбуш та його побратими відпочивали на горі Стіг. З наближенням вечора вони сідали групами в різних місцях, розкладали вогнища і готували вечерю. Після вечері опришки, не розлучаючись зі зброєю, лягали на відпочинок просто біля вогню, завбачливо виставляючи нічних вартових.

Сам Довбуш був дуже обережний, а особливо в ночі, коли шляхетські війська найчастіше атакували загін. Ввечері ватажок опришків віддалявся від загону і ночував у невідомому нікому місці.[див.: 6, ст. 102]

Цікавим є такий факт, що в серпні 1744 р. Довбуш здобув Богородчанський замок, де знаходилась скарбня каштеляна Подлянського, пана Косаковського, а також панів Романовських.

З письмового повідомлення ввозного з Галицького гродського гроду, який прибув для обстеження, на скаргу богородчанського економа Й. Шидловського 25 серпня 1744 р. констатується, що під час нападу Довбуша на Богородчанську фортецю знищено замок, захоплено скарби шляхти, та спалено економічні книги, різні шляхетські папери.

Особливу увагу привертає той факт, що у цій фортеці знаходилися великі скрині з різними паперами різноманітними книгами, які опришки захопили і спалили. Сам шляхетський ревізор у своєму оглядовому акті зазначав: «одна скриня з книгами і паперами зверху полупана, дві інші скрині, з яких багато паперів на середині скарбниці попалено»[див.: 9, ст. 255]. Тут стає зрозумілим що не головною метою захоплення замку є нажива.

Розглянемо, ще одну цікаву операцію, яка відбулась 1621 році. Загін опришків здобув і знищив найбільшу на той час на Прикарпатті шляхетську фортецю Пнів'я. Якою володіли магнати Куропатви. Допомогали, як і скрізь панські слуги, а також селяни навколишніх сіл. Так. Степан Букласко. перший розвідник помічник цього загону. Який раніше був слугою у дворі Пнів'я, добре вивчив обстановку фортеці і підказав буковинсько-покутським опришкам як здобути укріплений замок. Всього в поході брало участь 40 опришків.[див.: 8, ст. 36]. Хоча зауважити, що оскільки головною тактикою опришків був нальот, то завдати замкові значної шкоди в них не було часу. А великої шкоди замок зазнав і був повністю знищений під час наступу війська Семена Височана у 1648 році.

Важливу роль в військових операціях загонів опришків відігравали розвідники. Без розвідки загони не могли просуватись на великі відстані. Олекса Довбуш вмів своєчасно уникати небезпеки й ухилявся від розгрому навіть тоді, коли смолякам здавалося, ніби опришки повністю оточені. Це пояснюється насамперед тим, що опришки мали чудову мережу розвідників.[див.: 9, ст. 88]. Для прикладу маємо такий історичний факт: “В листі тербовлянського хорунжого Франциска Лушовського до варшавського каштеляна Беное, від травня 1745 р., повідомляється про появу опришківських загонів Олекси Довбуша в шумлянських і стратинських лісах (Рогатинщина)”[див.: 9, ст. 262].

Отже сам факт діяльності Олекси Довбуша на теренах Рогатинщини не міг проходити успішно без попередньої розвідки, вивчення місцевості цих країв. Адже нам відомо, про те, що опришки пізньою осінню розходились на зимівлю помістах та селах. Там вони наймались на роботу до пана аж до весни. В основному це були підрозділи опришківської розвідки, найбільш підготовлені опришки, з хорошими акторськими здібностями, аналітичним мисленням, хорошою пам'яттю. Їхньою задачею було, за весь цей період зібрати інформацію про вороже налаштованих панів до населення та їхнього краю. Вивчити бездоганно місцевість, шляхи підступу та відходу. Навести зв'язки з місцевим населенням, та провести вербувальні дії по відношенню до слуг, які працювали в даного пана. Перед розвідниками опришками стояло вкрай не просте завдання, тому на зимівлю відправлялись найбільш підготовлені опришки-розвідники, а решти опришків залишались на зимівлю в найбільш недоступній місцевості гір. Заздалегідь підготовлене укриття, продукти харчування давали їм можливість відпочити, набратися сил, а весною знову стати до борні за відновлення прав соціальної справедливості.

Крім цього, вони переходили на зимівлю у далекі місця, щоб не виявити себе перед ворогами і одночасно розвідати нові території та об'єкти для майбутніх дій.[див.: 6, ст. 103].

Ті опришки, які залишались на зимівлю, клали собі хати у лісах, десь коло потоку, аби мати близько воду і дрова. Вони клали хати зимівники у безлюдних місцях, аби за їх зимівники ніхто не знав і не чув. У ті зимівники влітку наношували собі муку, бринзу, сир, масло, чуженицю з ялівок так, аби мати що їсти через усю зиму.[див.: 11, ст. 78].

В романі «Опришки» В. Гжицького зазначається, що перед тим, як увійти в село чи будь-який населений пункт, Довбуш завжди висилав розвідку. Ішов у розвідку досвідчений опришок, звичайно перебраний старцем, іноді купцем, а то й жінкою.

У Фитькові, коло Надвірної, був один багатир. Та раз змовилися опришки, сім їх було, та й пішли усі на прилуку - онде на Городищі – тай там перебули цілий тиждень. Там мали якісь старенькі одежі і по одному перебиралися тай ішли до того пана на обзирини.

А з Городища – лиш збігти їм у долину та й уже у Фитькові. Ідуть вони так щоднини і Pereznaють поволі, які там брами, яка варта, куди входи, аби знати, як зайти туди вночі[див.: 11, ст. 259].

Розвідники-опришки переодягались на жебраків, старців перевісивши через плече торбу і так ішли від села до села. Заходили до побратимів, як прошаки, звичайно. Від них і довідувались, що в селі діється.

Кожен розвідник мав добре продуману легенду: хто він, звідки родом звідки іде, куди іде.

Також інформацію опришки отримували через посильних. В селі, дворі були люди, які збирали інформацію про те що діється, хто про що говорить, які плани в пана, дідича. Потім цю інформацію передавали своїм довіреним людям в селі, а ті через зв'язкових передавали її опришкам. Якщо було щось термінове то побратими опришків, які жили в селі і знали де їх шукати негайно вирушали в гори, щоб проінформувати опришків. Другий варіант опришок-розвідник переодягнений за селянина, жебрака і т.д. спускався з гір в село і в довірених людей отримував інформацію.

В Мухи була добре організована розвідка. В історичному романі «Спалах у темряві» автор Теодор Микитин зазначає: « Розвідники негайно повідомляли Муху про все, що діялося в Галицькій землі. Хто вони, ці розвідники, знав тільки Муха та ще кілька людей. Іноді це були нічим не примітні, але тямущі кметі, іноді прислужники в шинках, де пиячили жолдаки, іноді землянська челядь, іноді партачі, які латали жолдацькі чоботи і заводили з жолдаками розмови, іноді дрібні православні шляхтичі – рукодайні багатих землян».

Значну функцію, як розвідка опришків, відігравало місцеве населення, за допомогою якого опришки володіли інформацією, про те що діється в окрузі. Розвідка місцевого населення застосовувала також окремі знаки для подачі сигналу тривоги, або інформаційних знаків, про зраду чи засідку.

Успіхи загону опришків Бойчука полягали в його добрій організації, випробуваній партизанській тактиці та міцних зв'язках з народом, що і робило не переможним загони галицьких опришків.[див.: 6, ст. 172]. Підтримка населення відігравала значну роль в діяльності опришківських загонів. Прекрасно розуміючи, що якщо б не було підтримки в постачанні продуктів, притулку інформування, та якщо б народ був вороже налаштований до такої діяльності опришків. Такі заони рано чи пізно були б приречені на загибель. Це черговий раз стає свідченням того, що метою діяльності опришків була боротьба з ворожими зайдами за свою землю та свій народ.

Всюди, де лише з'являвся Олекса Довбуш зі своїми опришками, селяни допомагали йому чим могли, вказували, яких панів карати. Про цей взаємозв'язок Довбуша з селянською масою не могли замовчати навіть урядові шляхетські кола. Коронний гетьман Йосиф Потоцький у своєму універсалі від 1742 р. змушений був ствердити, що знищити загін Довбуша важко саме тому, що він «з опришками своїми по різних селах має свої сховища і притулки». Щоб якось перешкодити і запобігти цій єдності опришків і селянства, Потоцький видає універсал, в якому наказує сільським громадам зловити Довбуша і доставити його до Станіслава, де шляхта жорстоко мучила і карала спійманих народних бійців. «Бо якщо б яка-небудь громада, - суворо попереджав Потоцький, - або схороняла, або якою-небудь поживою постачала чи до охорони перестерігала Довбуша чи інших опришків, така громада без жодної дискерції буде впень витята».[див.: 6, ст. 103-104].

Власті переконалися, що головною опорою опришків є селянські маси. Тому вони всіляко намагалися перервати усі зв'язки. Опришки переважно зупинялися на окраїнах сіл, в хуторах, серед лісів. 28 грудня 1819 р. згідно з вказівкою надвірної канцелярії галицьке губернаторство прийняло рішення ліквідувати хутори, або, як це називалося в офіціальних

актах, «здійснити заходи для централізації населених пунктів». Однак цей захід не був здійснений внаслідок опору селян.[див.: 6, ст. 214].

В окремих селах Довбуш підтримував зв'язки не з одним-двома, а з групою селян, навіть з усією громадою. У 1744 р. в одному із шляхетських донесень повідомлялося: всі «селяни с. Стопчатого є в порозумінні і союзі з опришками». [див.: 9, ст. 87].

Звичайно, що діяльність таких загонів так званої самооборони стояла поперек горла польській шляхті, австро-угорській та московській імперії. Захопивши наші землі вони жадали швидкої наживи та власного збагачення руками нашого народу. Опришки були тою опорою на кого можна було понадіятись в лиху годину. Польська шляхта вживала різноманітних заходів для того, щоб придушити, фізично знищити, деморалізувати опришків. Свідченням професійної діяльності опришків є такий історичний факт, коли в кінці серпня 1742 р. коронний гетьман з придворними і загонами коронних військ особисто вирушив на Прикарпаття в місто Станіслав – головний центр слідства і розправи над опришками. Загони шляхетських військ, які направилися для боротьби проти опришків, налічували близько 2500 солдат. Отже можна уявити, наскільки, наскільки загрозливим був для шляхти рух карпатських опришків у 30-40-х роках XVIII ст.

Вся Галицька земля – як з правого, так з лівого берегів Дністра, аж до найдальших закутків гір – контролювалась урядовими військами. Розіслані в різні місця Покуття, солдати жорстоко знущалися над селянами, грабували і спалювали хати тих, хто підтримував опришків, з лютою ненавистю били і вбивали не винних людей, жінок. Потоцький і його розгнуждані вояки в кожному селянинові вбачали повстанця, опришка, Довбуша. [див.: 6, ст. 110].

У 1786 р. австрійський імператор Йосиф II видав спеціальний універсал із 47 пунктів, в якому наказувалось міським і сільським властям та духівництву наглядати за жебраками та різними волоцюгами, щоб запобігти заворушенням. 47-й пункт торкався заходів по ліквідації опришківського руху, який на той час активно розвивався в Галичині і Буковині.[див.: 6, ст. 197].

11 вересня 1759 р. - На галицькому сеймику шляхта на повний голос заявила, що Галицька земля "знаходиться під постійною небезпекою від опришків, які стали особливо зухвалими, бо крім грабування різних сіл і міст, набралися сміливості накладати на шляхту контрибуцію, а гірське селянство піднімати до феодалного повстання". Коронний гетьман надсилав на Прикарпаття частину королівської армії на чолі з галицьким хорунжим Дідушицьким.[див.: 8, ст. 149].

Панівні класи, ведучи боротьбу з опришківством, вороже ставилися і до опришківського фольклору. «Про опришків давно не можна було говорити, ані співати, - інформував Володимира Гнатюка один із покутських оповідачів у 1907 році. – Бо скоро би хто був важився похвалити опришків за їх добрі учинки або склав співанку, то зараз Юртішан, як дізнався впакував у катуш, на кілька років, а набив, скільки хотів»[див.: 3, ст. 3].

Шляхта вживала найжорстокіших та нелюдських заходів особливо до впійманих опришків. Це робилось для того, щоб залякати населення, яке так допомагало та підтримувало своїх оборонців. Прикладом того є уривок судового протоколу про живе четвертування ватажка Василя Баюрака: «Нинішній суд наказує, щоб згаданий Василь Баюрак,

поплачующись життям за свої дії, що наважувався на невинних (шляхту) направляти руки і вбивати, повинен бути на початку майстром справедливості (катом) випроваджений на площу смерті, обі руки відрубати живому сокирою по лікті. Після їх (рук) відтину голова має бути відрубана сокирою. В кінці, з метою здержання інших від такого життя – четвертувати. Чверті повинні бути завішані на шибениці, в полі, при шляху, а пізніше мають бути заховані в землю. Тільки голова повинна довше стояти. Для отримання кари, суд наказує негайно здати згаданого Василя Баюрака до виконання екзекуції і здійснення цього вироку майстрові справедливості тутешнього міста».[див.: 6, ст. 159].

Воїни духу.

Ось таким чином та методами наші вороги хотіли знищити дух воїна в нашому народі. Рівень їхньої свідомості не дозволяв їм зрозуміти одного. Цей дух воїна не можливо знищити, адже це не набута річ. Ми не позичили, не вкрали, не купили його. Він перейшов нам у спадщину від наших предків яких ми пам'ятаємо та шануємо. Дух воїна в нашому народі як ця ниточка, тягнеться з минулого через теперішнє у майбутнє.

Дух воїна не загинув в останньому опришку. Ілько Липей був убитий жандармами у 1935 році, а його побратим Юрко Клевець утік. Його слід загубився в рядах повстанців Карпатської України.

Дослідниця Тамара Висіцька віднайшла в архіві лист, який Юрко Клевець написав 1936 року до жандармерії: «Я знаю, що пропащий, але мені вже байдуже. Маю 28 років. І за своє життя не пізнав ніякого добра, лише постійну біду. Чи буде шкода залишати такий рай, чи ж плакати про те, що якби хотів, то ваших могло бути уже 50 мертвих. Скільки разів ваших могло загинути і по п'ять одночасно, не огледівшись, із якого боку! І будете гинути за те, що так мерзенно насмішкуєтесь над бідним народом. Обходитесь з ним гірше, ніж із свинями. Думаєте, що русин дурний? Та ні, тільки узнаете потім! І цей дурний народ чекає від вас якість милостині і чуда».

Ось таким чином символічно, дух воїна-опришка Юрко Клевець передав воїнам української повстанської армії. Тактику воїнів-опришків успішно використовували і воїни УПА проти московських загарбників. І хоч офіційно друга світова війна закінчилась в 1945 році. На теренах Західної України воїни УПА використовуючи тактику дій опришків протистояли загарбникам нашої землі аж до 1957 року.

Цей дух воїна присутній в нашого народу і сьогодні. Воїни 8-ї окремої бригади спеціального призначення, в якій свого часу я проходив службу, успішно використовують тактику розвідувально-диверсійних дій проти сьогоднішнього загарбника.

Такі командири як Гордійчук Ігор Володимирович, Кривоніс Сергій Григорович, Вечірко Ігор Петрович, Дубина Сергій, Петраковський Олександр успішно провели ряд військових операцій. Дух воїна славних предків супроводжує їх все життя. Своєю відданістю та любов'ю до землі свого народу, професіоналізмом вони продовжують вписувати в сторінки історії героїчну славу нашого народу. Таким чином залишаючи в спадок цей дух воїна майбутнім поколінням.

Окремо хочу згадати про подвиги двох моїх командирів, які заслуговують уваги та пошани:

Гордійчук Ігор Володимирович (Сумрак) генерал-майор. Герой України (2014). Начальник Київського військового ліцею імені Івана Богуна. Командував операцією із взяття під контроль стратегічної висоти Савур-Могила у 2014 році. 12 діб під постійним обстрілом ворога, тоді ще, полковник Гордійчук не полишав зайнятої позиції, не звертаючи ніякої уваги на поранення в руку та контузію. І тільки після наказу командування, на відхід. “Сумрак” вночі зі своїми бійцями залишає Савур-Могилу. Відхід групи забезпечував тільки вночі. Просувались до найближчих позицій українських військ. Розвідникам під командуванням “Сумрака” вдалося непомітно пройти по тилу противника близько 60 км. та приєднатися до наших військ під Багатопіллям. Разом зі всіма українськими частинами вони пішли на прорив 29 серпня. [див.: 31].

Кривоніс Сергій Григорович, прями́й нащадок славного козака Максима Кривоноса. Полковник, перший заступник Командувача Сил спеціальних операцій. Легендарний командир українського спецназу, 45 діб в повній блокаді обороняв Краматорський аеропорт. В повному оточенні без світла, води та їжі. Боекомплекти отримував тільки повітряним шляхом. Він та його воїни змогли втримати аеропорт в самому серці окупованого міста. Та самим цікавим тут є те, що за весь період в повній блокаді оборони аеропорта не загинув жодний боєць під командуванням Кривоноса. [див.: 30].

Підсумовуючи вище наведене, можна ствердно сказати, що тільки досвід, правильні професійні дії, дух воїна, любов до своєї землі цих двох командирів, зберегли життя своїм побратимам та дозволили виконати свій святий обов'язок...

Академіки: Віктор Ідзьо та Володимир Грабовецький (учень та вчитель) в музею визначного керівника опришківського національного руху України Олекси Довбуша в місті Івано-Франківську.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аржевітін С. «Шугаї: Історія верховинського села Колочава» / Передм. В.В. Німчука, О.С. Рубльова, В.Д. Малети. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек»; К.: Укр. Письменник, 2006 – Т.5. – 548 с.: іл.».
2. Білоус М. «ОЛЕКСА ДОВБУШЬ славный ватажко опришковъ» Коломия 1900 р.
3. Гнатюк В. «Народні оповідання про опришків» видано етнографічною комісією НТШ Т. XXVI у Львові 1910, ст. 3.
4. Гжицький В. роман «Опришки» Львів видавництво «Каменярь» 1985. – 263 с.
5. Грабовецький В. «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490-1492 років» видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа» 1979.
6. Грабовецький В. «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст.» Видавництво Львівського університету 1966.
7. Грабовецький В. «Західно-українські зелі в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр.» видавництво «Наукова думка», 1972.
8. Грабовецький В. «Легендарні опришки – лиарі карпат (XVI – XIX ст.)» івано-Франківськ «Нова Зоря» 2008.
9. Грабовецький В. «Олекса Довбуш» Львів: Світ 1994. – 272 с.
10. Громовиця Бердник «Знаки карпатської магії» видавництво Зелений пес 2006, ст.
11. Збірник «Ходили опришки» Ужгород: Карпати, 1983. – 384 с.
12. Збірник «Подорожі в українські карпати», Львів «каменярь» 1993.
13. Збірник фольклорних творів «Народ про Кобилицю» «Наукова думка» К., 1968 – 179 с.
14. Каляндрук Т. «Таємниці бойових мистецтв України» «Піраміда» Львів 2003 – 288 с.
15. Каляндрук Т. «Загадки козацьких характерників» «Піраміда» Львів 2013 – 288 с.
16. Красовський І., Дмитро Солинка популярний нарис »Хто ми, лемки...». – Львів Ред.-вид. відділ обласного управління по пресі, 1991. – 48 с.
17. Купчинський О., А.Г. Сісецький, Ф.І. Стеблій «Класова боротьба селянства Східної Галичини 1772 - 1849» «Наукова думка» Київ – 1974. – 596 с.
18. Курилло Т. “Збойництво на Лемківській Русі в XVII – XVIII ст. Історичні замітки,” Перемишль.
19. Ломацький М. Заворожений світ. Частина I “По цей бік Чорногори”. Частина II “По той бік Чорногори” /Видання друге/ (Загальна редакція Олександра Масляника). – Львів: “Тиса” - 2014 – 496 с.
20. Луців Є. «Бойове мистецтво гоцулів» «Мандрівець» Тернопіль – 2014. – 231 с.
21. Мандзяк О. «Військово-фізичне виховання Аріїв». Народні ігри в практиці бойових мистецтв «Мандрівець» Тернопіль – 2007. – 208 с.
22. Мандзяк О. «Бойові традиції Аріїв» На шляху до реалій українських бойових мистецтв «Мандрівець» Тернопіль – 2011. – 271 с.
23. Микитин Т. історична повість «Полковник Семен Височан» видавництво «Каменярь» Львів 1968. – 179 с.
24. Микитин історичний роман «Спалах у темряві» видавництво «Каменярь» Львів 1980 – 222 с.
25. Січинський В. «Чужинці про Україну» Львів, Світ 199. – 96 с.
26. Попова Н. “Руське населення на східному схилі Карпат. Гоцули, бойки, лемки” М. 1867.

27. Попов Г. Долін А., “Кемпо – традиція воїнських мистецтв” М. “АНС-Прінт” 1991 – 416с.
28. СКМС. 1738 – 1751 рр.
29. Хоткевич Г. «Довбуш» видавництво «Каменярь» Львів 1965.
30. <http://life.pravda.com.ua/columns/2015/11/26/203812/>.
31. https://censor.net.ua/resonance/306631/prikaz_sumraku_derjat_saurmogilu_lyuboyi_tsenoyi_igor_gordiyichuk_istoriya_podviga_ukrainskogo_spetsnaza.

Інститут Східної Європи
Eastern-European Institute
www.easterneurope.nethouse.ua
E-mail: ukrainoznavezz@ukr.net